

МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

МАУП

НАУКОВІ ПРАЦІ МАУП

Засновано у 2001 р.

Випуск 1(28)

Київ
ДП "Видавничий дім "Персонал"
2011

УДК 330-339; 321.7; 159.9
ББК 65.9(4УКР)29-2я43
М58

Редакційна колегія

Подолька А. М., д-р юрид. наук — головний редактор
Головатий М. Ф., д-р політ. наук, проф. — заступник головного редактора
Ігнатченко А. А., канд. техн. наук — відповідальний редактор

Політичні науки

Антонюк О. В., д-р політ. наук, проф., Бабкіна О. В., д-р політ. наук, проф., Бідзюра І. П., д-р політ. наук, Варзар І. М., д-р політ. наук, проф., Головатий М. Ф., д-р політ. наук, проф., Гончаренко О. М., д-р іст. наук, Піляєв І. С., д-р політ. наук, Хижняк І. А., д-р іст. наук, проф., Шуба О. В., д-р політ. наук, проф.

Економічні науки

Захожай В. Б., д-р екон. наук, проф., Дахно І. І., д-р екон. наук, проф., Дмитренко Г. А., д-р екон. наук, проф., Куроченко О. В., д-р екон. наук, проф., Піла В. І., д-р екон. наук, проф., Радзівєвський О. І., д-р екон. наук, Федоренко В. Г., д-р екон. наук, проф., Шостак Л. Б., д-р екон. наук, проф., Швець В. Я., д-р екон. наук, проф., Баєва О. В., д-р біол. наук, проф.

Психологічні науки

Балл Г. А., д-р психол. наук, проф., Лігоцький А. О., д-р пед. наук, проф., Ложкін Г. В., д-р психол. наук, проф., Приходько Ю. О., д-р психол. наук, проф., Синьов В. М., д-р пед. наук, проф., Чернуха Н. М., д-р пед. наук, проф., Чуприков А. П., д-р мед. наук, проф.

Юридичні науки

Александров Ю. В., канд. юрид. наук, проф., Ануфриєв М. І., д-р юрид. наук, проф., Бородин І. Л., д-р юрид. наук, проф., Бандурка О. О., д-р юрид. наук, проф., Корнієнко М. І., канд. юрид. наук, проф., Курко М. Н., канд. юрид. наук, доц., Марчук В. М., д-р юрид. наук, проф., Подолька А. М., д-р юрид. наук, Юлдашев О. Х., д-р юрид. наук

Рекомендовано до друку Вченою радою Міжрегіональної Академії управління персоналом (протокол № 1 від 26 січня 2011 р.)

Міжрегіональна Академія управління персоналом.

М58 Наукові праці МАУП / редкол.: А. М. Подолька (голов. ред.) [та ін.]. — К. : МАУП, 2001. — Вип. 1(28). — К. : ДП «Вид. дім «Персонал», 2011. — 212 с.: іл. — Бібліогр. в кінці ст.

У збірнику наукових праць публікуються статті науковців, які займаються проблемами розвитку економіки, політології, психології і права.

Для науковців, викладачів, студентів, а також усіх, кого цікавить розвиток науки в Україні.

Збірник «Наукові праці МАУП» зареєстровано Державним комітетом інформаційної політики, телебачення та радіомовлення України (свідоцтво від 11.04.02 за № 6048, серія КВ) як наукове видання, в якому висвітлюються результати наукових досліджень в галузях економіки, політології, соціології, психології, права, матеріалів наукових конференцій.

Вищою атестаційною комісією України «Наукові праці МАУП» визнано як фахове видання з політичних наук (за постановою Президії ВАК України № 1-05/4 від 26 травня 2010 р.).

ББК 65.9(4УКР)29-2я43+67.9(4УКР)я43

© Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП), 2011
© ДП «Видавничий дім «Персонал», 2011

ЗМІСТ

ПОЛІТИЧНІ НАУКИ

Шайгородський Ю. Ж.

Міф як інтегрована форма політичної свідомості..... 5

Дікарев О. І., Луцишин З. О.

Інституалізація дипломатії в гео економічному та енергетичному вимірі Євразії..... 9

Гольцов А. Г.

Геостратегія держав світу: основні рівні і типи..... 21

Дікарев О. І., Хоанг Динь Чай

Дипломатії Ірану в маркетингових стратегіях..... 27

Медвідь Ф. М.

Стратегічне партнерство України і Польщі в умовах багатопольярного світу..... 33

Харебава Л. Д.

Проблеми зміцнення демократії у контексті міжнародно-правового співробітництва на сучасному етапі..... 39

Морару А. А.

Державно-правова організація системи державного управління: класичні і сучасні моделі..... 44

Тимошин В. В.

Поняття форми державного контролю господарської діяльності у сучасній державно-правовій теорії..... 49

Автенюк О. А.

Державно-правові проблеми реформування системи управління вищою освітою: зміст і способи їх розв'язання..... 54

Нгуєнг Куинь Май, Алмаши И. Н.

Региональні стратегії прийняття внешнеполитических рішень і модернізації в Євразії..... 59

Хоанг Динь Чай

Сотрудничество в основных парадигмах международных отношений: концепт институтів в реализме и либерализме..... 68

Гудов В. А.

Стратегія розвитку міжнародних відносин на прикладі аварії на Чорнобильській АЕС..... 74

Алексеїченко О. В.

Війна як специфічний феномен у міждержавних відносинах..... 79

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

Юсеф Н. Н.

Енергетична співпраця України з країнами Близького Сходу..... 85

Ейсмонт В. В.

Концептуальний підхід до класифікації форм власності..... 94

Ейсмонт В. В.

Інституціональна система власності як фактор економічного розвитку..... 101

Медвідь Я. Ф., Ніколаєва Я. І.

Державне управління інвестиційною діяльністю в Україні..... 107

Бедрадіна Г. К.

Визначення рівня якості менеджменту на туристичному підприємстві..... 113

Феїм Брава

Класифікація та основні характеристики міжнародних фінансових стратегій транзитивного типу..... 119

Гусейнов М. Й. огли

Концептуальні підходи до управління організаційними змінами промислового підприємства..... 125

Гусейнов М. Й. огли

Теоретичні аспекти організаційних змін підприємства..... 131

ПРАВОВІ НАУКИ

Зарудний Є. О.

Щодо питання про правовий статус спеціалізованої вченої ради..... 138

Білоус А. О., Автенюк О. А.

Державно-правове забезпечення розвитку системи вищої освіти в Україні: сучасний стан і перспективи..... 141

Соловійова А. М.

Психологічна залежність у контексті кримінального права..... 146

Шемчук О. О., Новіков О. С.

Система правового статусу особи:
теоретичні і методологічні проблеми аналізу..... 151

Зеленький М. М., Куртакова А. О.

Соціальне партнерство в зарубіжних країнах..... 156

Морару А. А.

Правове забезпечення реалізації соціокультурної
функції у процесі державного управління
в Україні 165

Тимошин В. В.

Державно-правові проблеми аналізу контрольної
діяльності: напрями контролю і їх правове
забезпечення 170

Дорошев А. О.

Гармонізація інформаційного законодавства
України та ЄС 175

ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ

Шконда В. В., Кальянов А. В.

Чинники інформаційної культури майбутніх
фахівців 181

Гулько О. Я.

До питання щодо людського фактора
в управлінні персоналом державних установ:
теоретико-концептуальний аспект 188

Зейналзаде Ш.

Факторний аналіз семантики поняття
“сім’я” в іранських та українських
студентів 192

Жеребченко Т. І.

Специфіка трудової діяльності працівників
загальноосвітніх навчальних закладів 197

Агаркова А. О.

Психологічні та педагогічні аспекти
професійно-етичної культури лікаря 201

Клочкова Д. М.

Правова підготовка майбутніх фахівців
в умовах педагогічного процесу 204

Шабанов В. П.

Студентський клуб як форма організації
громадянської соціалізації молоді 208

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ 211

УДК 378.147:004.89

В. В. ШКОНДА

А. В. КАЛЬЯНОВ

Донецький інститут МАУП

ЧИННИКИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

Наукові праці МАУП, 2011, вип. 1(28), с. 181–187

Визначено чинники, що впливають на рівень інформаційної культури майбутніх фахівців в умовах інформаційного суспільства, запропоновано заходи, спрямовані на підвищення її рівня, що враховують найбільш дієві фактори впливу.

На сучасному постіндустріальному етапі розвитку суспільства вирішальним фактором стає інформація. Її домінування ініціювала науково-технічна революція (середина ХХ ст. — і до сьогодні), яку ще іменують інформаційною, оскільки нею охоплена будь-яка інтелектуальна діяльність, почи-наючи з інформаційних образів в економіці, штучного інтелекту у нових технологіях, і продовжуючи інформатизацією суспільства, світовою глобалі-зацією науки й освіти тощо [1–8].

Поява комп'ютерів і відповідного програмного забезпечення дала можливість розв'язувати різноманітні завдання і здійснювати глибокий аналіз існуючих проблем в окремих галузях економіки і соціальної сфери України, по-новому подивитись на результати діяльності суб'єкта.

Відомий американський математик Р. Хемінг підкреслював, що метою обчислень є не число, а розуміння. Комп'ютер в багато разів збільшує помилку користувача. Іншими словами, комп'ютеризація — це інструмент для тих, хто розуміє саму сутність наук, їх фундаментальні концепції, і хто, використовуючи всю потужність

сучасних ПЕОМ, хоче підняти управління на якісно новий рівень [9].

Динамічні зміни в суспільстві, економіці, соціальній сфері відбуваються під впливом стрімкого розвитку та впровадження новітніх інформаційних технологій (НІТ).

Глобальний процес зміни носіїв інформації та форм інформаційного обміну, що пов'язаний з розповсюдженням сучасних інформаційних і телеко-мунікаційних технологій, стає фундаментальним чинником, який кардинально змінює соціально-економічну ситуацію [7].

У формуванні не тільки фахівців, а й усього інформаційного суспільства ключову роль відіграє інформація, яку можна розглядати як загальний обов'язковий період розвитку людської цивілізації, засвоєння інформаційної картини світу, усвідомлення єдності законів і функціонування інформації в природі та суспільстві, практичного їх застосування, створення індустрії виробництва та обробки інформації [10].

Інформація — це сукупність взаємопов'язаних організацій, правових, політичних, соціально-

економічних, науково-технічних, виробничих процесів, що спрямовані на створення умов для задоволення інформаційних потреб громадян та суспільства на основі створення, розвитку і використання інформаційних систем, мереж, ресурсів та інформаційних технологій, які побудовані на основі застосування сучасної обчислювальної та комунікаційної техніки [1].

Відродження науково-технічного потенціалу держави можливе в режимі системного функціонування інформації на макро-, мезо- та мікрорівні. Причому останній є найбільш перспективним. Не дивно, що відомий канадський учений М. Маклюен серед чотирьох епохальних винаходів виокремив створення нових інформаційних технологій (НІТ), завдяки яким сукупна пам'ять людства становить близько 10^{25} біт та неухильно зростає [5].

В Україні стратегічні завдання щодо вирішення існуючих проблем в галузі інформатизації визначені в чинному законодавстві [1; 2].

Її головною метою є створення умов для забезпечення громадян та сучасного суспільства своєчасною, об'єктивною та повною інформацією шляхом запровадження інформаційних технологій. У цьому зв'язку створення державної мережі інформаційного забезпечення освіти, науки, культури, інтеграція України в світовий інформаційний простір має характер національного значення. Першочергові пріоритети в цьому напрямі передбачають створення нормативно-правової бази інформатизації та формування комп'ютерної мережі Інтернет. Аналіз свідчить, що інформатизація та інтеграція комунікаційного простору України сприяє різкому підвищенню ділової активності, стимулюванню конкуренції, створенню нових підприємств та організацій, нових робочих місць, зниженню витрат на утримання управлінського апарату, розвитку сфери освіти та науково-технічної творчості [8].

Процес інформатизації та накопичений досвід соціально-економічного розвитку передових країн Європи та Америки свідчить про те, що його запровадження може за 10–15 років привести Україну до збалансованого розвитку та входження до кола передових країн європейського співтовариства [5].

Одним із важливих критеріїв та провідною детермінантою ефективності процесів інформатизації у сучасному суспільстві є рівень інформаційної культури майбутніх фахівців у галузі економіки та соціальної сфери України [10; 11].

Під інформаційною культурою розуміють сукупність, складову НІТ, технологічну, правову,

соціологічну та ергономічну підсистеми, що чинять спрямований вплив на перебіг соціальних процесів у суспільстві, колективі і вихованню свідомого ставлення людини до праці, виконання прав та обов'язків [10].

Нинішні тенденції інформатизації та формування інформаційної культури просочуються в усі сфери нашого життя, у тому числі й освіту. Інформатизація стала одним із пріоритетних напрямів її розвитку. Проте інформація, як інтелектуальний ресурс, має окремі протиріччя з вимогами сучасної вищої освіти [11]:

- вища освіта орієнтує на здобуття змістовних знань і вимагає від студента значних витрат сил та активності;
- мас-медіа пропонує пасивне сприйняття інформації, яка характеризується простотою, доступністю, видовищністю. Отже, студент перебуває під ударом багатьох інформаційних потоків.

Формування пізнавальних інтересів у навчанні може відбуватися за двома основними каналами. З одного боку, сам зміст навчальних модулів містить в собі цю можливість, з другого — шляхом розвитку інформаційних компетенцій, які органічно пов'язані з інформаційною культурою, під якою розуміють сукупність норм, правил та стереотипів поведінки, пов'язаних з інформаційним обміном у суспільстві. Поняття інформаційної культури виникло в процесі активізації дослідницької уваги до механізмів інформаційного обміну у зв'язку зі значним підвищенням ролі інформації у соціокультурних процесах суспільства, яке розглядають як інформаційне або суспільство знань, де в центрі знаходяться інформаційні технології.

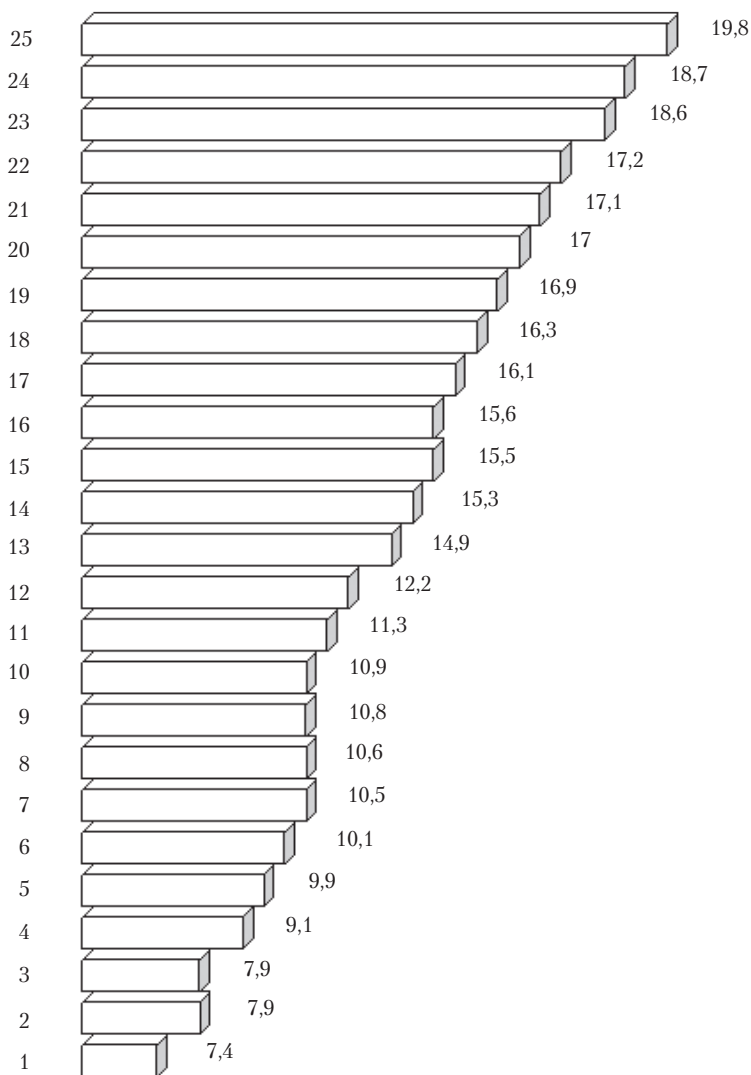
В останні роки кількість інформації, що отримують студенти із мас-медіа, істотно перевищує обсяг знань, які пропонуються освітніми установами. Інформаційна культура являє собою складне, багатофакторне явище, яке формується та розвивається під впливом різноманітних чинників.

Враховуючи, що сучасний етап розвитку постіндустріального (інформаційного) суспільства вимагає формування високого рівня інформаційної культури, за участю студентів-науковців та наукового відділу була розроблена анкета для визначення рівня інформаційної культури студентів соціономічних спеціальностей та чинників, які впливають на її наявний стан. Анкета включала понад 25 різноманітних питань, які охоплювали окремі її найбільш важливі складові за чотирима розділами.

Дослідження чинників інформаційної культури здійснювалося за участю студентів старших курсів спеціальності “Управління персоналом та економіка праці” (14 чоловік). За результатами досліджень була встановлена унікальна роль інформаційної культури, яка стимулює розвиток 25 функцій студентів (рис. 1). Причому найбільшою мірою розвиваються такі важливі функції для майбутніх менеджерів, як компетентнісна (19,8%), координуюча (18,7%), корпоративна (18,6%), регламентуюча (17,2%), моральна (17,1%), оцінююча (17%). Проте найменший

вплив інформаційної культури був встановлений стосовно таких функцій, як: комунікаційна (7,4%), креативна (7,9%), інформаційна (7,9%), управлінська (9,1%), контролююча (9,9%), інтелектуальна (10,1%).

Найбільш значущими чинниками, які впливають на рівень інформаційної культури студентів вищої школи, є освіта (16,6%), рівень інтелекту (14,2%), вік людини (11,9%), духовність (11,9%), комунікабельність (11,9%). Дані, що характеризують вплив цих та інших факторів на рівень інформаційної культури, наведені в табл. 1.

Рис. 1. Розвиток функцій, які стимулюють формування інформаційної культури студентів вищої школи, %

1 — комунікаційна; 2 — креативна; 3 — інформаційна; 4 — управлінська; 5 — контролююча; 6 — інтелектуальна; 7 — психологічна; 8 — розвиваюча; 9 — організаційна; 10 — регулююча; 11 — адаптаційна; 12 — пізнавальна; 13 — кваліфікаційна; 14 — навчальна; 15 — аналітична; 16 — інноваційна; 17 — методична; 18 — наукова; 19 — системоутворююча; 20 — оцінююча; 21 — моральна; 22 — регламентуюча; 23 — корпоративна; 24 — координуюча; 25 — компетентнісна.

Таблиця 1

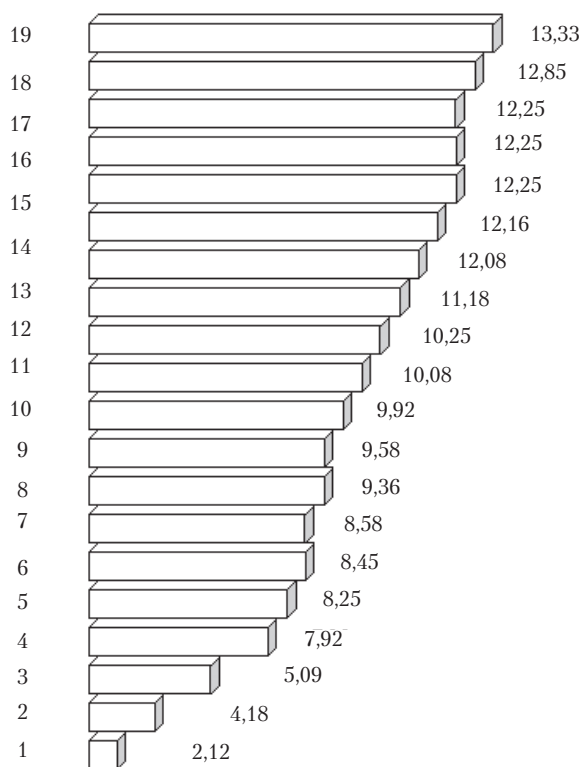
Найбільш значущі чинники, які впливають на рівень інформаційної культури студентів вищої школи

Чинники, що впливають на рівень інформаційної культури	Абс.	%
Освіта	7	16,6
Рівень інтелекту	6	14,2
Вік людини	5	11,9
Духовність	5	11,9
Комунікабельність	5	11,9
Допитливість	3	7,8
Незалежність	2	4,7
Креативність (творчість)	2	4,7
Імідж	2	4,7
Спрямованість до знань	1	2,3
Матеріальна забезпеченість	1	2,3
Мотивація до здобуття освіти	1	2,3
Разом	42	100,0

Для створення інноваційної моделі системи вищої освіти на базі використання сучасних інформаційних технологій у Донецькому інституті

МАУП розроблена і впроваджується Концепція наскрізної комп'ютеризації навчального процесу, інформатизації науково-дослідної роботи, технічного переоснащення аудиторій, зміцнення бібліотечного інформаційного фонду, розробка мультимедійних електронних посібників. При цьому використовується принцип мультидисциплінарного підходу для формування належного рівня інформаційної культури, який передбачає використання знань з 19 фундаментальних та прикладних наук (рис. 2).

Використання сучасної комп'ютерної техніки на навчальних заняттях значно підвищує ефективність процесу навчання завдяки його інтенсифікації, індивідуалізації, наявності зворотного зв'язку, розширенню наочності [12]. Дуже цікавим і зручним у використанні на навчальних заняттях є застосування мультимедійних технологій. У цьому зв'язку комп'ютер на занятті замінює всю сукупність засобів навчання, виконуючи кілька функцій: запис, наочність, використання таблиць і схем, підручника, індивідуальних карт для самостійної роботи [13].

Рис. 2. Розподіл у порядку зменшення значущості наук, які впливають на формування інформаційної культури студентів вищої школи

1 — інформатика; 2 — економіка; 3 — соціальна інформатика; 4 — інноваційний менеджмент; 5 — соціологія; 6 — право; 7 — філософія; 8 — економічна кібернетика; 9 — економетрія; 10 — психологія; 11 — логіка; 12 — кваліметрія; 13 — культурологія; 14 — інформаційна медицина; 15 — педагогіка; 16 — логістика; 17 — етика та естетика; 18 — статистика; 19 — релігія.

Вплив окремих складових на формування та розвиток інформаційної культури майбутніх фахівців, бали

Складові, що впливають на рівень інформаційної культури	Бали
Соціальна	8,50
Інноваційна	8,09
Технічна	7,83
Економічна	7,64
Організаційна	7,42
Педагогічна	7,42
Духовна	7,00
Психологічна	6,91
Політична	6,67
Екологічна	5,91
Корпоративна	5,58
Математична	5,30
Правова	5,00
Гендерна	5,00

У практичній роботі найбільш вдалою програмою презентацій навчальних матеріалів є програма *Power Point* з пакета *Microsoft Office*. Вона не потребує багато часу для розробки заняття і значної підготовки для її оволодіння.

Ефективним для використання на навчальних заняттях є програмно-апаратний комплект “Інтерактивна дошка”, що дає можливість для коментування екранних зображень, ніж звичайна традиційна дошка. При цьому площа дошки не обмежена, інформація, що записана на ній, зберігається в електронному вигляді, що дає можливість викладачеві повертатися до попередніх матеріалів і доповнювати їх [14].

Останнім часом в освіті поширюється використання електронних енциклопедій та підручників на компакт-дисках. Електронні підручники мають ряд переваг порівняно з паперовими: завдяки ним можна відтворювати візуальну та аудіоінформацію, вони є більш цікавими для студентів. Заняття з використанням інформаційних технологій є більш емоційними та цікавими для сприйняття студентами, дають їм змогу їм краще засвоїти програмний матеріал; зберігати багату кількість матеріалу і готових розробок навчальних занять.

У контексті формування належного рівня інформаційної культури майбутніх фахівців дуже важливим є розвиток умінь проведення мультифакторного аналізу впливу різноманітних за своєю природою чинників на ефективність управління персоналом, рівень економіки праці та маркетингової діяльності, прогнозування та моделювання окремих показників, що характеризують діяльність підприємств, установ та організацій різних галузей економіки господарського комплексу та соціальної сфери України на основі використання сучасних методів математико-статистичної обробки інформації з використанням таких програм: *SPSS* – 9–12 версії, *Statgraf*, *Statistica* – 3–6 версії, *OSA* та ін. для проведення кореляційного, регресійного, факторного, дисперсійного, дискримінантного, канонічного, кластерного та інших видів аналізу.

При оптимізації навчального процесу з метою формування та розвитку належного рівня інформаційної культури в умовах медійної освіти дуже важливим є вплив окремих складових на її рівень (табл. 2).

Встановлено, що найвагомий вплив на формування і розвиток інформаційної культури характерний для соціальної (8,50), інноваційної (8,09), технічної (7,83), економічної (7,64) та організаційної (7,42) складових.

На формування інформаційної культури нові інформаційні технології за 5-бальною шкалою впливають на рівні $3,08 \pm 0,09$ балів. Сприяють збільшенню рівня інформаційної культури мас-медіа (2,75 бала), громадські організації (3,17), друковані засоби (газети, журнали, книги), інші види культур (4,51), політичні об'єднання та партії (4,58), самопізнання та самосвідомість (5,08).

При експертній оцінці та самооцінці рівня інформаційної культури були встановлені такі дані (табл. 3). Зокрема, встановлено закономірність, згідно з якою рівень інформаційної культури (від індивідуального до рівня населення) зменшується на 17 %.

Таблиця 3

Оцінка та самооцінка рівня інформаційної культури населення (за 10-бальною шкалою)

Рівень інформаційної культури	Оцінка в балах
Власний рівень	8,83
В цілому по вищому навчальному закладу, у якому навчаються студенти	8,08
В цілому по м. Донецьк	6,92
В цілому по Донецькій області	6,58
По населеному пункту, де проживають студенти	7,33
В цілому по Україні	7,34

У рамках розробленої Концепції інформатизації навчального процесу в Донецькому інституті МАУП для створення інноваційної моделі системи вищої освіти на основі використання сучасних інформаційних технологій визначені найважливіші

аспекти, що визначають рівень інформаційної культури студентів вищої школи (рис. 3).

За наявності певних фінансових можливостей навчальні заклади матимуть змогу підвищити загальний рівень їх комп'ютеризації. Для цього необхідно придбати сучасну комп'ютерну техніку та підготувати кваліфікований персонал. Доцільно також створити спеціальні системи для збереження даних та обміну інформацією між вищими навчальними закладами, мережі для передачі ін-

формації, внутрішні електронні системи обробки та збереження інформації.

Необхідно також більш досконало користуватися новими програмами, готувати висококваліфікованих фахівців з врахуванням специфіки окремих галузей економіки господарчого комплексу та соціальної сфери України.

Нині продовжує діяти стратегічне правило "Можливості комп'ютерної техніки обмежені тільки нашими уявленнями".

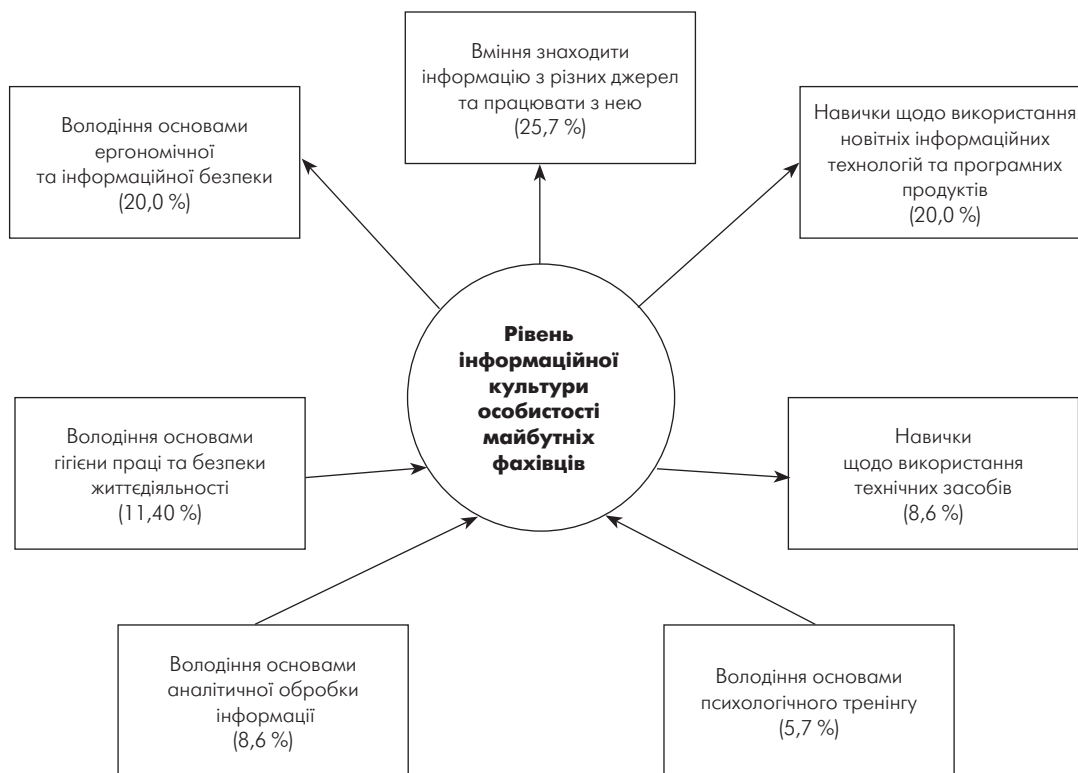

Рис. 3. Питома вага найважливіших аспектів, які визначають рівень інформаційної культури особистості майбутніх фахівців (у відсотках)

Література

1. Закон України "Про національну програму інформатизації" від 4 лютого 1998 р. // ВВР України. — 1998. — № 27–28. — Ст. 181.
2. Закон України "Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки" № 537 від 9 січня 2007 р. — V. — <http://zakon.rada.gov.ua/cgi/laws/main.cgi>
3. Омеляненко Т. В. Інформаційна стратегія — ресурсна, інноваційна, виробнича: Тези доповідей III Міжнародної науково-практичної конференції "Управління інноваційним процесом в Україні: проблеми, перспективи, ризики". — Л.: Вид-во Нац. Ун-ту "Львівська політехніка", 2010. — С. 336–338.

4. Носков В. И., Кальянов А. В., Мирошниченко О. В. и др. Инновационные технологии в гуманитарном вузе / Под ред. В. И. Носкова. — Донецк: ООО "Лебедь", 2002. — 288 с.
5. Носков А. В. Информатизация как вектор развития человеческой цивилизации // Социальные, экономические, политические и психологические последствия глобализации в современном обществе: Матер. Всеукр. науч.-практ. конф. (13–14 марта 2003 г.), г. Донецк. — Донецк: Донецк. ин-т управл., 2003. — С. 109–112.
6. Винарик Л. С., Щедрин А. Н. Информационная культура: эволюция, проблемы. — Донецк: ИЭП НАН Украины, 1999. — 144 с.

7. Попель Г., Голдстайн Б. Информационные технологии, миллионные проблемы / Пер. с англ. — М.: Экономика, 1990. — 238 с.

8. Пивоваров М. Г., Медко Д. А. Перспективы создания и развития информационно-коммуникационной системы в Украине // Экономика: проблемы теории та практики: Зб. наук. праць. — Вип. 49. — Дніпропетровськ: Дніпропетр. нац. ун-т, 2000. — С. 56–61.

9. Дудко Н. В., Грінчук М. С. Аудит в умовах автоматизованої обробки інформації // Сучасна інноваційно-промислова політика України: Інвестиційні пріоритети та інфраструктура. — Чернівці: Рута, 1999. — С. 116–121.

10. Шконда В. В., Кальянов А. В., Давидов П. Г. Феномен синергетики: наука — общество — образование: Монография / Под ред. В. В. Шконды. — Донецк: Норд-Пресс, 2009. — 156 с.

11. Евдокимова О. В., Кирилова О. Н. Формирование информационных компетенций — важнейшее средство развития познавательной активности студентов // Стратегія інноваційного розвитку економіки і соціальної сфери України: Матер. міжнар. наук.-практ. конф. вчених, студентів і практиків. — Донецьк: Норд-Прес, 2008. — С. 226–228.

12. Тулько Н. П. Використання інформаційних технологій на заняттях історії: переваги та проблеми // Стратегія інноваційного розвитку економіки і соціальної сфери України: Матер. міжнар. наук.-практ. конф. вчених, студентів і практиків. — Донецьк: Норд-Прес, 2008. — С. 199–203.

13. Левітас Ф. Л., Салата О. О. Методика викладання історії. Практикум для вчителя. — Харків: Основа, 2007. — С. 71–77.

14. Мокрогуз О. П. Інноваційні технології на уроках історії. — Х.: Вид. група "Основа" ПП "Тріада +", 2007. — С. 86–134.

За результатами дослідження встановлені провідні чинники, що впливають на формування та розвиток інформаційної культури майбутніх фахівців. Розроблено заходи, спрямовані на підвищення рівня інформаційної культури в умовах сучасної вищої медійної освіти.

По результатам исследования установлены ведущие факторы, которые влияют на формирование и развитие информационной культуры будущих специалистов. Разработаны меры, направленные на повышение уровня информационной культуры в условиях современного высшего медийного образования.

According to the results of the conducted research the leading factors influencing the formation and development of future specialists information culture are set up, measures directed on the increase of information culture level under the conditions of modern higher media education are elaborated.

Надійшла 21 лютого 2011 р.

ДО ПИТАННЯ ЩОДО ЛЮДСЬКОГО ФАКТОРА В УПРАВЛІННІ ПЕРСОНАЛОМ ДЕРЖАВНИХ УСТАНОВ: ТЕОРЕТИКО-КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Наукові праці МАУП, 2011, вип. 1(28), с. 188–191

Центральною проблемою в системі державного управління був і залишається саме людський, особистісний фактор. Роль і місце людського фактора в державному управлінні визначаються за допомогою аналізу основних теоретико-методологічних підходів.

Проблема людського фактора в державному управлінні взагалі не нова. До неї у різний спосіб зверталися історики, філософи, фахівці інших галузей знань упродовж століть. Йдеться про праці Аристотеля, Платона, Конфуція, Лао Цзи, Макіавеллі, а пізніше — Р. Декарта, Т. Гоббса, Жан-Жака Руссо, Д. Дідро, Д. Вашингтона, Ф. Ніцше, Г. Тарда, О. Шпенглера та ін.

Серед російських та вітчизняних фахівців у галузі державного управління цією проблематикою переймалися і переймаються такі дослідники, як Б. Гурне, Г. Райт, Г. Атаманчук, Б. Будзан, В. Князев, Н. Нижник, Г. Опанасюк, В. Луговий, І. Надольний, В. Бакуменко, О. Машков, В. Якуба та ін. Разом з тим, слід дещо детальніше зазначити специфіку наявної літератури з цієї проблематики.

По-перше, нині на етапі формування нових суверенних держав (у пострадянський період) порушені нами проблеми досліджують З. Айвазян, А. Алієв, Л. Байєрс, І. Бланк, Н. Брюховецька, І. Булаєв, В. Весніна, О. Віханський, В. Галенко, А. Градова, В. Гриньова, А. Грязнова, Г. Дмитренко, Т. Заславська, Г. Иванов, Н. Козак, М. Кизим, С. Кузьменко, Є. Коробков, Н. Нижник, Т. Клебанова, Є. Коробкова, Б. Кузіна, Я. Хміль, Г. Щокін та ін.

Більшість уже названих та інших авторів акцентують увагу саме на тому, що в сучасних умовах кардинальних змін набуває державне управління в цілому, у його зміні з адміністративно-розпорядчого до більш демократичного, пов'язаного із самоуправлінням, самоврядуванням народу. Вочевидь, це закономірно, оскільки

саме по суті управління загалом, як складний, соціальний феномен, має свої узагальнюючі витoki, які пов'язані саме з людиною, людським фактором. Так, на думку російського вченого Г. В. Атаманчука, “управління є процесом і продуктом функціонування свідомості і волі людей, найважливішим напрямом дії їхнього розуму” [1, 43]. Зважаючи на зазначене, український соціальний філософ Ю. П. Сурмін пише: “Управління являє собою специфічний вид діяльності наділеного владою керівника. Це цілеспрямований вплив одних людей на інших” [13, 56].

Теорія і практика сучасного управління (менеджменту), як відомо, були спричинені помітними індустріальними революціями і передусім формуванням індустріальної економіки. Значний внесок у це зробили своїми теоретичними розробками Тейлор, А. Файголь, Г. Емерсон, М. Вебер, Дж. Муні, Л. Урвик, М. Фоллет, Ч. Бернард, Г. Саймон та ін. Пізніше до розробок зазначених та інших фахівців приєдналися Р. Мертон, А. Етционі, Н. Месарович, Д. Мако, І. Такахарі, М. Огаві, П. Друкер та ін.

Зрозуміло, що, розглядаючи особливості людського фактора в управлінні, варто нагадати основні принципи сучасного управління. Вони такі (за Є. М. Бабосовим): принцип органічної взаємозумовленості і цілісності суб'єкта й об'єкта управління; принцип державної законності; принцип забезпечення внутрішньої правової регламентації створення, функціонування і розвитку будь-яких організацій; принцип наймання керівника; принципи єдності спеціалізації й уніфікації процесів управління; принцип багатоваріантності

управлінських рішень; принципи забезпечення стійкості системи щодо зовнішнього середовища; принцип автоматизації управління; принцип єдності керівництва.

Побіжно зазначимо, що стосовно державного управління в Україні маємо також і надто різкі судження, а то й просто заперечення того, що воно існує взагалі. Так, українські вчені-економісти, управлінці В. Г. Федоренко, Ю. П. Сурмін, О. Г. Чувардинський, С. В. Палиця стверджують, що “в Україні немає національної концепції і моделі управління, а наявні підходи до управління, до державного в тому числі, характеризуються невідповідністю вимогам часу, вони досить сильно побиті міллю” [16, 4].

Ряд сучасних учених, зокрема українських, у багатьох проблемах і колізіях негараздів державного управління і навіть розпаді колишнього СРСР також вбачають людський фактор. Так, український політолог А. Д. Пахарев вважає, що причиною, підґрунтям розпаду СРСР були два основних фактори. “По-перше, це післявоєнний розвиток і стан КППС — єдиної і владарюючої політичної організації радянського суспільства, і, по-друге, політичне лідерство в Радянському Союзі у післявоєнний період”. “Фактично, — пише А. Д. Пахарев, — Горбачов привів до краху КППС, політичну організацію, яка дарувала йому владу, а також до розпаду Радянського Союзу” [8, 144, 163].

Безпосередньо практичній підготовці державних службовців присвячені дисертаційні, монографічні праці та окремі публікації О. А. Воронька, С. Дубенко, М. Ф. Івашова, Р. А. Ільцова, Г. І. Лемікова, А. В. Ліпенцова, М. Н. Логунової, О. Мельникова, П. С. Назимка, О. Ю. Оболенського, і. А. Олійника, Л. І. Плаксії, В. Г. Понеділко, Г. М. Сагач, В. Сороко, В. П. Троня, А. О. Чемериса, О. П. Якубовського та інших вітчизняних авторів.

При цьому варто зазначити, що центральною проблемою в системі державного управління був і залишається саме людський, особистісний фактор. І це закономірно, оскільки й лідерство в державному управлінні — це не лише механізм панування, але саме механізм регулювання відносин між керівником і підлеглим, між людьми взагалі.

Окремо слід виділити праці українських вчених, у яких йдеться про принципові зміни в системі державної служби саме в новітній Україні. Це праці Б. А. Гаєвського, М. Ф. Головатого, В. Г. Кремена, О. В. Петрушина, В. А. Ребкало, Н. Р. Нижник, О. Ю. Оболенського, В. І. Лугового, В. К. Майбороди, В. Г. Яцуби. Щодо безпосе-

редньо нових підходів до управління, наприклад, у соціальній сфері, то вони викладені в працях М. П. Лукашевича, Є. М. Охотного, В. А. Скура-товського, Г. В. Щокіна та ін.

Багато в чому проблема людського фактора в управлінні державою пов’язана із взаєминами між людиною і державою взагалі. Так, ще великий діяч Стародавнього Риму Марк Тулій Цицерон у своїх відомих працях “Про державу”, “Про закони” зазначав, що держава це не що інше, як поєднання багатьох людей, пов’язаних між собою згодою в питаннях права і спільністю інтересів. Звідси Цицерон і започаткував відомий дотепер правовий принцип у взаємодії керуючих і керованих, а відносно державного керівника як особистості на перший план висував такі якості, як розум і справедливість. У свою чергу інший філософ Стародавнього світу Аристотель, звертаючи увагу на те, що державні форми управління є правильними і неправильними, у класифікацію форм держави закладав дві ознаки: 1) наявність осіб, які мають владу; 2) і що саме переслідують державні особи: загальне благо чи особисту вигоду?

Домінуюча роль політичного, державного керівника визначається багатьма дослідниками як дуже важлива і вирішальна. Так, українська дослідниця В. І. Самойленко, думку якої ми сповна поділяємо, пише: “Реальна влада, тобто можливість впливати на поведінку інших, залежить від особистості керівника, а також від ситуації. Влада керівника над підлеглими залежить від його особистих якостей, насамперед від професійної компетенції та вміння знайти ефективні важелі впливу на людей” [11, 155]. До професійної компетенції ми відносимо все, що пов’язано з освітою (особливо фаховою), спеціальною підготовкою, досвідом управлінської діяльності, а з “важелями впливу на людей” насамперед суто людські якості, риси — ті, що притаманні як харизматичні конкретній людині.

З-поміж багатьох проблем управлінської діяльності загалом Ю. П. Сурмін доречно виокремлює “поверховий характер професійного знання управлінця, нерозвиненість професійної моралі, невміння приймати управлінські рішення, низьку адміністративну, корпоративну, організаційну культуру, не володіння сучасним адміністративним менеджментом” [13, 61].

Український дослідник О. І. Пархоменко-Куцевіл у своїй дисертаційній роботі на тему “Механізм формування кадрового потенціалу державної служби в Україні” (2005) негативними наслідками формування кадрового потенціалу

державної служби в Україні вважає: суб'єктивізм; формалізм; корупційність; псевдопотенціал (хибний потенціал працівника).

У багатьох наукових публікаціях щодо державного управління, піднесення ролі особистісного, людського фактора в такому управлінні, зокрема в Україні, слушно робиться наголос саме на врахуванні національних аспектів у процесі управління. “Ми повинні, — пише, наприклад, І. В. Розпутенко, — чітко визначитися щодо пріоритетності реалізації національних, історичних, культурних, демократичних цінностей у державному будівництві, зіставляючи, порівнюючи вже існуючі наслідки інтеграційних процесів в Європі, особливо на тлі демографічної кризи, на тлі прискорених міграційних процесів, на тлі меншовартості християнських цінностей, на тлі фінансової кризи” [10, 132]. Зрозуміло, що в період таких трансформаційних змін, системних криз, людський фактор у державному управлінні відіграватиме вирішальну роль. Це, врешті, підкреслюють багато історичних фактів, що раніше мали місце в інших державах — США, Великобританії, Німеччині та ін.

Якщо вести мову про певні моделі підготовки державних управлінців у світі, то Г. Райт, зокрема, зазначає, що в американській моделі надається перевага технічним та суспільним дисциплінам (60 %), в британській — гуманітарним і соціальним (85 %), в німецькій — праву й економіці [9].

Роль і значення людського фактора в державному управлінні нині ще більше актуалізується, оскільки відповідних змін і трансформацій набувають безпосередньо моделі, форми і методи такої підготовки. Серед певної кількості наукової літератури, що присвячена цій проблематиці, виокремимо, зокрема, монографічну працю Г. Опанасюк [7], у якій авторка звертається до аналізу практики підготовки державних службовців у Центральній і Східній Європі: а) аналізуючи підготовку керівних кадрів як важливу функцію держави; б) визначаючи місце підготовки кадрів державної служби в системі державного управління; в) виявляючи тенденції розвитку підготовки державних службовців у країнах перехідного періоду; г) аналізуючи організаційно-правові та змістовно-процесуальні тенденції на основі співвідношення загального й особливого в підготовці кадрів державного апарату на етапі трансформації суспільства тощо [7, 5]. Вважаємо, що такий

методологічний та практичний підхід до забезпечення підготовки державних службовців є актуальним, запитаним часом.

Література

1. Атаманчук Г. В. Теория государственного управления: Курс лекций. — 2-е изд., доп. — М.: Омега-л, 2004. — 584 с.
2. Будзан Богдан. Менеджмент в Україні: сучасність і перспективи. — К.: Вид-во Соломії Павличко “Основи”, 2001. — 349 с.
3. Гримблат С. О., Воронов М. В. Стратегия управления персоналом (взгляд из будущего в будущее). — К.: Ника — Центр, 2004. — 192 с.
4. Государственная политика и управление: Учеб. В 2 ч. Ч. II. Уровни, технологии, зарубежный опыт государственной политики и управления / Под ред. Л. В. Сморгунова. — М.: Рос. полит. энцикл. (РОССПЭН), 2007. — 495 с.
5. Донцов Д. Дух нашої давнини. — Дрогобич, 1991. — 312 с.
6. Липинський В. Національна аристократія // Консерватизм: Антологія / Упоряд.: О. Проценко, В. Лісовий. — К.: Смолоскип, 1998. — 421 с.
7. Опанасюк Г. Тенденції підготовки державних службовців в країнах Центральної та Східної Європи: Монографія. — К.: Вид-во УАДУ, 2001. — 284 с.
8. Пахарев А. Д. Политическое лидерство и лидеры: Монография. — К.: Знание Украины, 2001. — 270 с.
9. Райт Г. Державне управління / Пер. з англ. В. Івашка, О. Коваленка, С. Соколик. — К.: Основи, 1994. — 204 с.
10. Розпутенко І. В. Українське державне управління: бути чи не бути? // Становлення української державності: [зб. наук. пр.] / МАУП. — К.: ДП “Вид. дім “Персонал””, 2008. — 534 с.
11. Самойленко В. І. Роль особистості в управлінні державою // Становлення та розвиток української державності: Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., Київ, МАУП, 27 жовтня 2006 р. — К.: ДП “Вид. дім “Персонал””, 2008. — 408 с.
12. Сенченко М. Хто буде при владі: еліта національна чи ксеноеліта // За Українську Україну. — 2006. — № 13. — 4–10 квіт.
13. Сурмін Ю. П. Актуальні проблеми державного управління в Україні: теоретично-методологічний аспект // Становлення і розвиток української державності: [зб. наук. пр.] / МАУП. — К.: ДП “Вид. дім “Персонал””, 2008. — 332 с.
14. Сучасні проблеми державного управління: дослідження, технології, методики / Наук. видання; За заг. ред. В. М. Князева. — К.: Вид-во УАДУ. — 1999. — 204 с.
15. Тихонов В. А. Социология управления / 2-е изд., доп. и перераб. — М.: “Канон + РООИ “Реабилитация”, 2007. — 472 с.
16. Федоренко В. Г., Сурмін Ю. И., Чувардинский О. Г., Пальца С. В. Управление в Украине: пути совершенствования // Економіка та держава. — 2009. — № 7. — С. 4–8.

Сформульовано методологічний та практичний підхід до забезпечення підготовки державних службовців, що є актуальним та запитаним часом.

Сформулирован методологический и практический подход к обеспечению подготовки государственных служащих, что является актуальным и востребованным временем.

The methodological and practical approach to training civil servants, which is in high demand and topical, are formulated.

Надійшла 22 лютого 2011 р.

**ФАКТОРНИЙ АНАЛІЗ СЕМАНТИКИ ПОНЯТТЯ “СІМ’Я”
В ІРАНСЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ СТУДЕНТІВ**

Наукові праці МАУП, 2011, вип. 1(28), с. 192–196

Аналізуються етнокультурно зумовлені уявлення про родину в іранських та українських студентів. Факторний аналіз оцінних параметрів поняття “сім’я” показав, що досліджувані обох етносів, з одного боку, ідеалізують родину, з іншого боку — ставляться до неї надмірно критично.

У зв’язку з активними міграційними процесами у світі проблема соціальних та етнокультурних уявлень стає дедалі актуальною. У психологічних дослідженнях етнічні уявлення про сім’ю прийнято виводити з культурно-історичної концепції етногенезу. Так, історичні корені особливостей іранської сім’ї (її патріархальної структури, верховенства влади батька, високої вимоги до моральності вчинків, батьківської відповідальності й уваги до дітей) було проаналізовано у дослідженнях іранських і російських учених: Аваза Заде Камбіза [1], Мусаві Сеєда Камаледдіна [6], А. Р. Зар’ян [3], Г.-А. Тавасолі, Л. С. Васильєва [2].

Зокрема, у праці Л. С. Васильєва зазначено, що уявлення про сім’ю в іранців зумовлені особливостями релігійного й соціального устрою ісламської цивілізації, а саме: злиття релігії та світської влади, релігійна детермінованість соціальної поведінки, покірність людини перед волею Аллаха, звідки походить добре організований, строго дисциплінований і терплячий соціум [2]. На рівні особистості це: глибока релігійність; мінімалізм особистості перед особою Аллаха; фаталізм і конформізм; неквапливість і невибагливість у побуті простих людей, підкреслена скромність. На рівні сім’ї це: патріархальна її структура; верховенство влади батька; високі вимоги до моральності вчинків; батьківська відповідальність і увага до дітей; гендерна нерівність жінок, яка у сімейному спілкуванні згладжується більш відкритим, індивідуалізованим спілкуванням.

Історичні витоки та релігійні засади становлення української сім’ї (індивідуалізм українців, високий статус жінки, перевага емоційності,

споглядальності, мрійливості над волею, свободолюбство, інтровертованість, емоційність) проаналізовано у працях українських учених М. В. Поповича [7], Б. Цимбалістого [9], Я. Яреми [10], С. Ярмуся [11]. Констатовано, що українцям властива інтровертованість, яка виявляється у втечі від зовнішнього світу в самоту, що відповідає домінуючим установкам східного християнства: оберненістю на себе, байдужістю до земного, практичною неділовитістю, відчуженим ставленням до зовнішніх культурних зв’язків [9]. В українській традиційній культурі домінує культ Матері-Берегині, тому українці є етносом з ексекутивним (жіночим) началом. Саме ставлення до життя в українця підпорядковане нормам та ієрархії материнських цінностей, типовим для жіночої свідомості, тому жінка має високий сімейний статус [11].

З урахуванням цього, метою нашого дослідження стало вивчення глибинних особливостей образу сім’ї у різноетнічних студентів. Для оцінки уявлень про сім’ю у буденній свідомості молоді іранського та українського походження нами було проведено психосемантичне дослідження уявлень респондентів щодо цього поняття.

Емпіричне дослідження полягало в семантичній диференціації суб’єктивних оцінок поняття “сім’я”, для чого досліджуваним пропонувалося оцінити це поняття за допомогою модифікованого семантичного диференціалу Ч. Осгуда [12]. Підрахунок отриманих результатів здійснювався за допомогою комп’ютерної програми статистичної обробки даних *SPSS*. Зокрема, був застосований факторний аналіз (методом головних компонентів).

Діагностичне дослідження здійснювалося на базі Київського національного лінгвістичного університету і Київського університету імені Бориса Грінченка. Вибірка емпіричного дослідження формувалася згідно з чотирма критеріями рандомізації: етнічної належності, віку, статі й сімейного статусу досліджуваних. Основна експериментальна група складалася зі студентів українського (80 осіб) та іранського (80 осіб) походження. Критерій етнічності встановлювався за самозвітом досліджуваних.

Із застосуванням процедури факторного аналізу оцінних параметрів у групі іранських студентів були отримані такі фактори.

- До складу першого, біполярного, фактора, що пояснює 36 % дисперсії, увійшли поняття: відкритий (.946), веселий (.942), успішний (.877), затишний (.860), гарний (.852), дружній (.801). Протилежний полюс фактора склали поняття: нудний (-.810), відлюдкуватий (-.687), такий, що дратує (-.682), ненависний (-.624), рутинний (-.531). Фактор можна узагальнено назвати “Ідеалізація родини на противагу надмірній критичності до неї”.
- Другий біполярний фактор (26 % дисперсії) представлений лексемами: сильний (-.905), діяльний (-.887), брудний (.868), маленький (.843), безвідповідальний (.743). Узагальненою характеристикою для цього фактора є характеристика “Доросла активність, протиставлена дитячій безвідповідальності”.
- Семантика третього фактора (12 % дисперсії) описується категоріями: важкий (.935), напружений (.647), які можна узагальнити як “Сильна напруга”.
- Четвертий фактор (10 % дисперсії), що містить шкали: рідний (.932), нещасний (-.761), ми описали категорією “Ностальгія”.
- П'ятий фактор (9 % дисперсії) представлений єдиним статистично значущим конструктом: постійний (.932). Семантику фактора можна експлікувати як “Надійність”.

Узагальнюючи результати психосемантичного дослідження уявлень про родину в іранських студентів, можна відзначити, що родина для них є джерелом як позитивних, так і негативних емоцій. Досліджувані, з одного боку, ідеалізують родину, з другого — ставляться до неї надмірно критично. Ідеалізація родини, на наш погляд, пов'язана з ностальгією, сумом, тугою за батьківською родиною, де домінував комфорт, тому студентами згадуються тільки гарні, позитивні

моменти, пов'язані з родиною, а негативні спогади забуваються, притупляються, їм надається менше значення. Водночас саме вимогливість і критичність могли спонукати іранських студентів до тимчасового виїзду до іншої країни, до зміни місця проживання.

По-друге, критичність до родини, на наш погляд, також може бути пов'язана з періодичними поверненнями додому, адже після тривалого перебування в іншій країні у громадян частково змінюються погляди, цінності, установки, потреби. У такий спосіб складається ситуація, коли перебуваючи далеко від батьківщини, іранські студенти ностальгують, згадуючи позитивні риси батьківської родини, а повернувшись на батьківщину, можуть концентруватися на недоліках і негативних переживаннях. У той же час родина для іранців є надійним якорем, оплотом, гарантом, опорою в житті, місцем, де їх завжди чекають і завжди підтримають, допоможуть. Такі коливання оцінки не можуть не викликати напруги, стресу.

Деяка амбівалентність емоційного ставлення до родини пов'язана також з невизначеністю їхнього сімейного статусу. Адже причиною зміни місця проживання для більшості досліджуваних даної вибірки є навчання у вищому навчальному закладі. Відтак, вони покинули рідний дім у юнацькому віці, тому в батьківській родині до них звикли ставитися як до дітей, що потребують порад, вказівок, керування. Самостійне життя в столиці іншої країни, необхідність приймати відповідальні рішення, робити вибір спонукують студентів до швидкого дорослішання, до зміни позиції дитини на позицію дорослого. Відвідуючи батьківську родину, очевидно, досліджуваним складно визначитися із власною сімейною роллю, з тим, як поводитися.

У групі українських студентів також із застосуванням процедури факторного аналізу оцінних параметрів поняття “сім'я” були отримані такі результати. Після обергання кореляційної матриці даних методом *varimax* було виокремлено п'ять факторів.

- Перший, біполярний, фактор (що пояснює 32 % дисперсії) увібрав у себе шкали: напружений (.928), нудний (.725), нещасний (.639), рутинний (.631), яким семантично протистоять: діяльний (-.841), затишний (-.802), рідний (-.766). Семантику фактора можна узагальнити як “Рідний затишок проти повсякденної одноманітної рутини”.
- Другий біполярний фактор (22 % дисперсії) представлений лексемами: дружній (.874), успішний (.664), сильний (.613) із проти-

Результати кореляційного аналізу показників українських та іранських студентів в оцінюванні поняття "сім'я"

Представники етносів		українці	іранці
українці	Pearson Correlation	1	-,204
	Sig. (2-tailed)	.	,375
іранці	Pearson Correlation	-,204	1
	Sig. (2-tailed)	,375	.

- лежним полюсом: брудний (-,706). Фактор одержав назву "Чистота сімейної дружби"
- До складу третього фактора (17 % дисперсії) увійшли поняття: безвідповідальний (,955), гарний (,731), яким протистоїть поняття: ненависний (-,908). Фактор можна назвати "Сімейний лібералізм проти ненависті".
  - Четвертий біполярний фактор (14 % дисперсії) містить такі шкали: дратівливий (,864), важкий (,735), який можна узагальнити як "Дратівливі труднощі".
  - До складу п'ятого фактора (9 % дисперсії) увійшло єдине поняття: постійний (,936). Фактор одержав назву "Стабільність".

Підсумувавши результати дослідження, доходимо висновку, що родина сприймається українськими студентами, з одного боку, як рідна й затишна, яка дарує приємні емоційні переживання. Родина для досліджуваних є оплотом, на неї завжди можна покластися.

З іншого боку, родина асоціюється з повсякденною одноманітністю, з нудною рутинною, що викликає напругу й роздратування, адже на відміну від іранців, які рідко відвідують свою родину, жителі України бачать її щодня або досить часто. Крім того, фактор роздратування може бути пов'язаний з конфліктом поколінь, оскільки більша частина українських студентів проживає з батьками в одному помешканні. Саме тому фактор сімейної дружби набуває такого важливого значення, адже вона виступає запорукою збереження родини.

Також був виявлений той факт, що українські студенти планують застосовувати ліберальний стиль сімейного виховання, що передбачає систему міжособистісних стосунків у родині, яка будується на визнанні можливості й навіть доцільності незалежного існування дорослих і дітей. Таким чином, для українських досліджуваних однією з найважливіших сімейних цінностей виступає свобода кожного члена родини, що також може бути пов'язана із традиційним для українських родин проживанням у невеличкій квартирі кількох поколінь. Зазіхання на свободу поведінки когось із членів родини може призвести до спалахів ненависті, конфліктних ситуацій, сварок.

Проведений згодом кореляційний аналіз (табл. 1) показав, що різниця в результатах українських та іранських студентів статистично значуща ($p < 0,05$).

На другому етапі з метою дослідження емоційно-оцінного компонента етнічних сімейних стереотипів застосовувався модифікований варіант Діагностичного тесту ставлення Г. У. Солдатової

(ДТО). У нашому дослідженні застосовувався модифікований, скорочений варіант тесту – варіант Б.

Перевірка статистично значущих розходжень у різноетнічних групах проводилася з використанням *t*-критерію Стьюдента, тому що розрізнення вибірок за тестом Колмогорова-Смирнова не показало значного відхилення від нормального розподілу, а дисперсії цих вибірок є гомогенними.

Результати порівняння показників етнічних іранців і українців за *t*-критерієм Стьюдента продемонстрували статистично значуще розходження категорій "Моя родина" і "Родина іранців / українців" ($p < 0,05$), тоді як статистично значущої відмінності за категорією "Ідеальна родина" виявлено не було.

Результати діагностики етнічних стереотипів стосовно сім'ї в іранській та українській вибірках наведені в табл. 2.

Таблиця 2

Порівняння діагностичного коефіцієнту стереотипу в іранських і українських студентів

Об'єкт оцінювання	українці	іранці
Моя сім'я	0,16	0,23
Ідеальна сім'я	0,24	0,27
Українська / іранська сім'я	0,09	0,03

Отримані дані свідчать про те, що діагностичний коефіцієнт стереотипу українців стосовно іранських сімей приймає значення 0,09 (D близьке до 0), що може бути інтерпретовано як помірковано нейтральне. Це говорить про те, що українські досліджувані дещо невиразно ставляться до іранського сімейного укладу, при цьому рівень їхньої толерантності невисокий і залежить від обставин.

Розходження в оцінках українцями своєї й ідеальної родини свідчить про знижений рівень оцінки першої. Це каже про те, що українські студенти мають скоріше негативне ставлення до своєї родини, неприйняття, відчуття її неповноцінності.

Діагностичний коефіцієнт стереотипу іранських студентів приймає значення 0,03, тобто D близьке до 0, що може бути інтерпретоване як помірковано нейтральне з тенденцією перейти в негативну фазу. Це говорить про те, що іранські досліджувані досить амбівалентно ставляться до українського сімейного укладу, але в будь-який момент може виникнути негативізм і ворожість. У сімейному образі цих досліджуваних присутній досить чіткий поділ на “своїх” і “чужих”, і така поляризація зумовлена, на нашу думку, соціальними, культурними й релігійними установками.

Відсутність помітних розходжень в оцінках іранцями своєї й ідеальної родини говорить про адекватний, достатньо високий рівень оцінки свого. Це свідчить про те, що в уявленнях іранських студентів іранська родина має чимало характеристик, що відповідають їхньому ідеалу.

З таблиці також видно, що й іранці, і українці мають схожі уявлення про ідеальну родину. Це говорить про те, що на формування ідеалу родини етнічне походження не чинить сильного впливу.

Більш високий рівень самооцінки в іранських студентів порівняно з українськими, на наш погляд, пов'язаний з тим, що вони оцінюють свій приїзд у Європу як значне досягнення, і цей фактор сприяє підвищенню їхньої самооцінки.

Отже, можна підсумувати, що для іранських студентів характерна ідеалізація родини. Ідеалізація, на нашу думку, пов'язана з ностальгією, тугою за рідними й близькими людьми, тому згадуються тільки гарні, позитивні моменти, пов'язані з сім'єю. З іншого боку, студенти щиро визнають, що родина страждає внаслідок їхньої відсутності, що вони не здатні повною мірою виконувати сімейні функції: приділяти достатньо уваги братам і сестрам, доглядати за старими тощо. Родина для досліджуваних дистанційована, вони не беруть активної участі в прийнятті сімейних рішень, зменшується значущість родини в їхньому житті, а проблеми, що виникають у батьківській сім'ї, сприймаються іранськими студентами як щось віддалене.

Отримані дані свідчать про те, що ставлення іранців до сімейного укладу українців більш амбівалентне, невизначене, помірковано нейтральне з тенденцією перерости в негативну фазу, тобто менш толерантне, ніж ставлення українців до сімейного укладу іранців. Іранські студенти більш чітко розділяють оточуючих людей на “своїх” і “чужих”. Така поляризація зумовлена, на нашу думку, соціокультурними розходженнями на-

родів і тим фактом, що приїжджі в іноетнічному суспільстві стають відразу помітними й викликають деяку недовіру, упередження у місцевих жителів.

Українські студенти мають амбівалентне ставлення до своєї родини: з одного боку, вона рідна й затишна, на неї завжди можна покластися. З другого боку, сім'я асоціюється з буденною одноманітністю, що викликає роздратування.

Водночас констатовано, що на формування ідеалу сім'ї етнічне походження студентів сильного впливу не чинить.

Література

1. Аваз Заде Камбіз. Развитие социальной политики по отношению женщин Ирана: Дис.... канд. социол. наук: 22.00.03. — Социальные структуры та соціальні відносини. — К., 2007. — 20 с.
2. Васильев Л. С. История религий Востока (религиозно-культурные традиции и общество). — М.: КДУ, 2004.— 704 с.
3. Зарьян А. Р. Женщина в традиционном быту иранских народов (XIX в. — начало XX в.): Дис. ... канд. ист. наук: 07.00.04 / Ин-т археологии и этнографии НАН Республики Армения. — Ереван, 2003. — 198 с.
4. Иранское общество. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://209.85.129.132/search?q=cache:OobDv5BQxh4J>
5. Кульчицкий О. Рисы характерологии украинского народа // Энциклопедия українознавства. Заг. част.: У 2 т. / Ін-т укр. археографії та джерелознавства НАН України. — К., 1995. — Т. 2. — С. 708–718.
6. Мусаві Сеєд Камаледдін. Формування і функціонування сучасної іранської сім'ї як соціального інституту: Дис. ... канд. социол. наук: 22.00.03 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. — К., 2004. — 17 с.
7. Попович М. В. Мировоззрение древних славян. — К.: Наук. думка, 1985. — 166 с.
8. Толи Али сын Госемали. Проблемы политической социализации молодежи (на материалах Исламской Республики Иран): Автореф. дисс. канд. полит. наук.: 23.00.02. — Политич. ин-ты, этнополитич. конфликтология, национальные и политич. процессы и технологии (политич. науки). — Душанбе, 2009. — 21 с.
9. Цимбалістий Б. Родина і душа народу // Українська душа. — К.: Фенікс, 1992. — С. 66–96.
10. Ярема Я. Українська духовність в її культурно-історичних виявах // Перший український педагогічний конгрес 1935 р. — Л., 1938. — С. 16–18.
11. Ярмусь С. Духовність українського народу. — Вінніпег: Ін-т дослідів Волині, 1983. — 225 с.
12. Osgood C. E., Luria Z. A blind analysis of a case of triple personality using the semantic differential. — J. abn. soc. psychology, 1954, vol. 49. — P. 579–591.

Наводяться порівняльні результати емпіричного дослідження уявлень про сім'ю у представників іранського та українського етносів. Досліджуються уявлення про етнічно рідну сім'ю, ідеальну сім'ю, стереотипи ставлення до сімейного укладу іншого народу. Констатовано переважно амбівалентне ставлення до сім'ї у студентів незалежно від етнічної належності.

Приводятся сравнительные результаты эмпирического исследования представлений о семье у представителей иранского и украинского этносов. Исследуются представления об этнически родной семье, идеальной семье, стереотипы отношения к семейному укладу другого народа. Констатировано преимущественно амбивалентное отношение к семье у студентов независимо от этнической принадлежности.

This article provides comparative results of an empirical research of conceptions of a family held by the representatives of Ukrainian and Irani ethnic populations. The concepts of ethnically native family, ideal family and stereotypes about the family lifestyle of foreign nations were investigated. The predominantly ambivalent attitude towards family was typical to students without regard to their ethnic origin.

Надійшла 23 лютого 2011 р.

СПЕЦИФІКА ТРУДОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Наукові праці МАУП, 2011, вип. 1(28), с. 197–200

Розглядаються поняття праці, її зміст та вплив на трудову діяльність, враховуючи специфіку праці вчителів школи.

Трансформація видів та форм трудової діяльності відбувається через працю людини. Праця для людини була і залишається найважливішим фактором життєдіяльності, основою активності людини є потреби, основою діяльності — норма, визначена суспільством. Свою діяльність людина спрямовує на зміни в інтересах суспільства. Вищий рівень вимог до діяльності людини походить від організаційної культури суспільства. У зв'язку з цим основним фактором життєдіяльності та основним видом трудової діяльності людини є праця.

Праця є специфічною, доцільною трудовою діяльністю, яка відбувається через пристосування працівниками трудової діяльності відповідно до вимоги місця її застосування.

Говорячи “людина працює” або “має місце роботи”, очевидним є те, що така особа (працівник) має певні трудові зобов'язання з місцем застосування своєї трудової діяльності, а саме, за місцем роботи (праці). У процесі праці виробляються товари, створюються культурні цінності, надаються послуги тощо, та з'являються нові потреби, які потребують подальшого задоволення, розвиваються самі працівники, які поповнюють і збагачують знання, набувають навичок, розкривають свої здібності. Еволюція уявлень про працю триває дотепер, саме поняття “праця” як економічна категорія вивчається значною кількістю вітчизняних та зарубіжних учених: Д. Богиня, Л. Владимірова, Н. Ведерникова, О. Грішнова, Б. Генкин, Г. Гендлер, Г. Завіновська, Е. Капустін, А. Колот, В. Колпаков, Л. Лутай, А. Маршал, К. Маркс, В. Новіков, М. Семикіна, М. Туган-Барановський.

Відомий учений А. Маршал [1, 414] при визначенні поняття “праця” основними розглядав два аспекти: зміст і мотиви. Зміст відображає зусилля людини (враховуючи фізичні та інтелектуальні

здібності людини), спрямовані на перетворення ресурсів природи у споживчі блага. Мотиви — це сили, які спонукають людину працювати.

На думку Л. А. Лутай, “зміст праці виражається через розподіл функцій (виконавських, реєстраційних, контрольних, спостережних, налагоджувальних тощо) на робочому місці і сукупність виконуваних операцій, зумовлених технікою, технологією, організацією виробництва і майстерністю працівника. До основних елементів праці відносять такі категорії, як: продуктивна сила; інтенсивність; якість; складність; важкість праці.

Зміст праці не тільки є суто індивідуальним на кожному робочому місці — він дуже рухливий і мінливий, оскільки характеризується багатьма факторами: структурою виконуваних функцій, їх різноманітністю, співвідношенням виконавських і організаційних елементів, фізичних і нервово-психічних навантажень. Мірою інтелектуального напруження, самостійності, самоорганізації, новизни, складності праці тощо” [2, 77–79].

Трудова діяльність учителя неможлива без визначеної організації праці, для цього необхідно пов'язати працю та її зміст з трудовою діяльністю та:

- раціоналізувати трудові процеси вчителів;
- суворо планувати процес організації праці вчителя;
- точно обліковувати, розраховувати організацію праці та відпочинку в процесі здійснення трудової діяльності вчителем;
- забезпечити професійне навчання, професійний відбір учителів;
- створити диференційовану систему оплати праці вчителів з огляду на специфіку діяльності загальноосвітнього навчального закладу.

Під поняттям “праця” мається на увазі економічний ефект від здійснення людиною фізичної чи інтелектуальної праці, під час якої накопичується “капітал”. До поняття “капітал” можна віднести весь накопичений під час праці досвід, запас знань, матеріальних благ, об’єктів, явищ і процесів, які зазвичай можуть бути віднесені в дохід. “Праця і капітал” поняття, які формують основний фактор виробництва і не слугують джерелом задоволення потреб.

На думку Альфреда Маршала (1842–1924) у праці “Принципи економік” (1890), “значну частину капіталу формують знання та організація, при цьому з них одна частина знаходиться в приватній власності, а інша — ні. Знання — це потужна рушійна сила виробництва.

Існують два фактори виробництва — природа та людина. Капітал та організація є результатом діяльності, роботи людини” [1, 414–415].

На думку О. А. Грішної про формування людського капіталу, що розглядалася у монографії “Людський капітал формування в системі освіти і професійної підготовки” [3, 12], “розглянувши поняття, що характеризують зміну уявлень про людину в економіці праці, можемо констатувати:

- поступовий перехід до визнання не лише активної, а й вирішальної ролі людини в економіці;
- визнання необхідності розгляду людини в єдності усіх її виявів — як істоти соціальної, економічної і психофізіологічної;
- усвідомлення важливості капіталовкладень в “економіку людини” (в соціальну інфраструктуру згідно з термінологією радянського періоду)”.

Таким чином, у сучасному економічному житті відображається зростаюче значення інтелектуальної праці, інтелектуальної власності та набуває нового змісту інтелектуальна діяльність і творча праця, яка відіграє важливу роль у формуванні “людського капіталу”.

Аналізуючи праці вчених, які розглядали економічний аспект формування та становлення наукової думки про “людський капітал”, зазначимо основних: Г. Боуен, Г. Беккер, Е. Долан, С. Дятлов, Р. Капелюшников, М. Крітський, В. Куценко, Д. Ліндсей, Л. Туроу, Т. Шульц.

Галузь освіти є основним чинником формування “людського капіталу”, серед складових освіти є загальноосвітній навчальний заклад, під час навчання в якому “закладається фундамент”, формуються базові знання, які дитина-учень використовує впродовж життя. Знання здобуваються під час навчання у школі, а саме в загаль-

ноосвітньому навчальному закладі їх закладає вчитель, тобто, здійснюючи трудову діяльність, вчитель формує “людський капітал”. Педагогіка через навчання дітей та молоді відтворює, продовжує і розвиває у кожному наступному поколінні народ, націю. Тому національний підхід у науковому розв’язанні педагогічних проблем є обов’язковим [4, 10–11]. У сучасному розумінні педагогом-вчителем називається особа, фахом якої є навчання й виховання. А педагогіка — це наука про виховання, освіту навчання підростаючого покоління.

Загальноосвітній навчальний заклад України має здійснити прорив до нової істотно якісної освіти всіх дітей шкільного віку. Становлення України на шлях реформування, виходу вітчизняної освіти на світовий освітній простір зумовлює приведення у відповідність стандартів середньої освіти. Усе це вимагає надання пріоритетів навчальному змісту і методикам, які формують світогляд, уміння самостійно вчитися, критично мислити, користуватись комп’ютером, у яких існує здатність до самопізнання і самореалізації особистості у різних видах творчої діяльності. Тобто, набувати вмінь і навичок, які необхідні для життєвого і професійного життя і росту в суспільному житті країни.

На нашу думку, основною функцією праці є освітня, тим більше це стосується праці працівників загальноосвітніх навчальних закладів (учителів), яка полягає в розширенні суспільних наукових знань, теоретичних і методологічних основ, процесів у сфері трудової діяльності під впливом науково-технічного прогресу.

Вважаємо, що галузь освіти можна віднести до соціальної сфери, складовою якої є загальноосвітній навчальний заклад. Оскільки працівники загальноосвітніх закладів своєю працею не створюють матеріального блага, ефект від праці вчителя виражається у вигляді надання освітньої послуги, навчання, виховання. Загальноосвітній навчальний заклад має стати основним соціальним інститутом, який матиме за мету реалізувати основні завдання загальної середньої освіти.

Глибокі зміни в структурі і якості робочої сили, у змісті праці, вичерпання резервів зростання ефективності праці за рахунок фізичних можливостей людини потребують нетрадиційних підходів до посилення мотивації праці. При цьому завдання полягає в тому, щоб привести в дію ті можливості людини, які пов’язані з її майстерністю, освітою та підготовкою, настановами, розвитком трудового потенціалу, прагненням до творчості, самореалізації [5, 263].

Розглянемо аспект вивчення праці, який полягає у дослідженні соціально-трудових відносин, у результаті взаємодії людей у процесі праці, тобто здійснення трудової діяльності. Об'єктом “економіки і соціально-трудових відносин” є система економічних, соціальних і організаційних відносин між людьми з приводу відтворення й ефективного використання людських продуктивних сил у процесі праці [6, 17]. М. І. Карлін вважає, що зміст праці — це сукупність якісно визначених трудових функцій, які характеризують конкретні види діяльності людини у виробничому процесі [7]. Досліджуючи процес праці, причини та рушійні сили, що стимулюють працівника, з допомогою яких працівник формує власні відносини з трудовою сферою, обирає професію та місце трудової діяльності, — саме таким чином трудова діяльність визначається в комплексі технологічних та організаційних аспектів праці.

У працях видатного російського вченого Б. М. Генкіна винайдено особливий підхід до класифікації видів праці. На його думку, трудовий процес необхідно розглядати як поєднання трьох компонент праці: регламентованої (α -праці), новаційної, творчої (β -праці) [18], духовної (γ -праці). “Збільшення кінцевого продукту за рахунок α -праці можливе лише при збільшенні чисельності працівників, часу тривання праці та її інтенсивності”. Порівнюючи α -працю з β -працею, під час якої “збільшення обсягу продукції можливе при незмінних, або навіть затратах робочого часу та інтенсивності праці, які зменшуються”. Більше того, результат праці, крім регламентованої, новаційної, творчої, залежить також і від духовної компоненти. Цю компоненту Б. М. Генкін визначає як γ -працю.

Під духовністю прийнято розуміти такі поняття, як совість, добро, зло, честь, довіра і т. д.

Але, якщо α -праця (регламентована), β -праця (новаційна, творча) мають один напрям, то γ -праця (духовна) характеризується моральністю і може символізувати як добро (+), так і зло (–) [8].

Сказане повною мірою відбиває зміни, які відбулися у сфері праці за останнє десятиліття в Україні та світі. Трансформацій зазнали форми трудової діяльності та зміст багатьох видів праці, що зумовлено нинішньою економічною ситуацією під впливом швидкого розвитку науково-технічного прогресу. Зміни, яких зазнала трудова сфера, вимагають перегляду поняття “трудова діяльність”.

Упродовж багатьох років в Україні панувала думка, що суспільно корисною була визнана лише

матеріальна праця, пов'язана з різними галузями виробництва. Для підвищення ефективності невиробничої діяльності необхідно посилити взаємозв'язок різних його структурних елементів [9, 18]. В основному творчою працею займаються не лише науковці, винахідники та вчителі. У країнах з розвинутою економікою однією з характеристик необхідності творчих елементів в даному виді діяльності може бути оплата праці у вигляді гонорару. Творча праця вчителів має відображення у вигляді нововведень, новоутворень підходів до навчального процесу, появі висококваліфікованих педагогів-вчителів серед загальної кількості зайнятого в галузі освіти населення.

Трудова діяльність — це відповідна, фіксована у часі низка операцій і функцій, які здійснює людина у виробництві суспільного продукту [2, 113].

Виходячи з зазначеного, можна окреслити цілі трудової діяльності:

1. Створення матеріальних благ, об'єктів, явищ, процесів, які необхідні для людей у процесі життєдіяльності та життєзабезпечення.
2. Надання послуг, що носять цільовий характер та мають цільове призначення.
3. Розробка, введення і використання інновацій та інших інтелектуальних цінностей.
4. Передача, нагромадження інформації, створеної у процесі трудової діяльності.
5. Моральне задоволення, отримане в процесі трудової діяльності, під час створення продукту праці.

Незалежно від способу здійснення, задоволення і застосування отриманих результатів, трудова діяльність набуває ряд властивостей, які її характеризують:

1. Набір трудових операцій, які здійснює працівник у процесі трудової діяльності.
2. Передбачене місце пристосування трудової діяльності, обов'язки, які визначені в посадовій інструкції.
3. Набір якостей, які передбачено та зафіксовано у професійно-кваліфікаційних довідниках і посадових інструкціях.
4. Матеріально-технічні умови здійснення трудової діяльності (праці).
5. Рамки реалізації трудової діяльності, її пристосування до умов праці.
6. Спосіб організаційно-технологічного та економічного зв'язку суб'єктів праці з матеріальними затратами коштів на реалізацію трудової діяльності в межах відповідної організації.

7. Нормативи, алгоритми та способи виконання покладених на працівника обов'язків, з допомогою яких формується матриця поведінки працівників, яких включено до процесу трудової діяльності.

Трудова діяльність потребує не лише пристосування, надбання та застосування здобутих у процесі праці знань, навичок, вона насамперед вимагає вдосконалення, у тому числі розвиток інтелектуальних, естетичних та духовних благ, є засобом задоволення потреб людини в творчості та духовному (моральному) задоволенні. Отже, трудова діяльність — це комплексна економічна категорія, яка відображає інтегральну оцінку, сукупність можливостей та властивостей сукупного (середньостатистичного) працівника продуктивно реалізувати та розвивати в суспільній праці власні здібності, знання, навички та вміння, а також використання в професійній діяльності досвіду та професіоналізму з метою створення оригінальної конкурентоспроможної інноваційно-інтелектуальної праці із духовним наповненням для можливості формування всебічно гармонійно (грамотно) розвиненої трудової діяльності (одиниці) залежно від специфіки та особливостей регіону.

Специфіка трудової діяльності в галузі освіти має істотні відмінності як при організації, так і під час оплати праці. У зв'язку з цим впливає своєрідність методів оцінювання, кількості, якості результатів праці, вибір форм оплати праці, побудови системи морального та матеріального стимулювання, обґрунтування особливостей рівня оплати праці.

Проаналізувавши викладене, провівши дослідження літературних джерел учених економістів, соціологів, психологів, менеджерів та управлінців, віднайшовши в їхніх працях економічний аспект поняття “трудова діяльність” можемо сформулювати визначення трудової діяльності працівників загальноосвітніх навчальних закладів.

Трудова діяльність працівників загальноосвітніх навчальних закладів (учителів) — це діяльність, зумовлена функціями та завданнями закладу, спрямована на створення, удосконалення, розробку, передачу інтелектуальних ресурсів у процесі навчання від вчителя — учневі, з метою отримання духовного та соціального ефекту.

Фактично трудова діяльність працівників загальноосвітніх навчальних закладів (учителів) є нічим іншим, як створенням та нарощенням людського капіталу, внаслідок чого суспільство отримує інтегральний соціальний ефект.

Література

1. Єременко В. Історія економічної науки (короткий огляд нової ери): Наук.-навч. видання. — К.: Інформ.-вид. центр Держкомстату, 2002. — 553 с.
2. Лутай Л. А. Соціологія праці: Навч. посіб. / М-во освіти і науки України; Донецьк. нац. ун-т економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського. — Донецьк: [ДонНУЕТ], 2009. — 300 с.
3. Грішнова О. А. Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки. — К.: Знання, КОО, 2001. — 254 с.
4. Любар О. О., Стельмахович М. Г., Федоренко Д. Т. Історія української школи і педагогіки: Навч. посіб. — К.: Знання, 2003. — 450 с.
5. Колот А. М. Мотивація персоналу: Підручник. — К.: КНЕУ, 2002. — 337 с.
6. Грішнова О. А. Економіка праці та соціально-трудова відносини: Підруч. — К.: Знання, 2004. — 254 с.
7. Карлін М. І. Формування механізму стимулювання праці в перехідній економіці: проблеми теорії. — К., 1999.
8. Генкин Б. М. Основания экономической теории и методы организации эффективной работы. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: Норма, 2009. — 448 с.
9. Новіков В. Н. Совершенствование экономического механизма в непроизводственной сфере (вопросы, теория и практика). — К: Наук. думка, 1986. — 198 с.

Трудова діяльність працівників загальноосвітніх навчальних закладів — це раціоналізація трудових процесів, планування організації праці вчителя. Праця, зміст праці та її вплив на трудову діяльність враховують специфіку праці вчителів шкіл.

Трудовая деятельность общеобразовательных учебных заведений — это рационализация трудовых процессов, планирования организации труда учителя. Труд, содержание труда и его воздействие на трудовую деятельность учитывают специфику труда учителей школ.

Labour activity school workers this is a rational method processes production plan organization teacher work. Labour, maintenance of labour and influence on labour activity is examined, taking into account the specific of labour of school teachers.

Надійшла 24 лютого 2011 р.

ПСИХОЛОГІЧНІ ТА ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНО-ЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ЛІКАРЯ

Наукові праці МАУП, 2011, вип. 1(28), с. 201–203

У сучасних умовах зміни парадигми медичної освіти та створення дорадчо-консультативної системи медичної етики на основі біоетики постає проблема формування професійної та професійно-етичної культури лікаря, забезпечення належного рівня професійної компетентності.

Розглядаючи питання професійної культури дослідники порівнюють термін “професійна культура” з близькими за змістом: В. Алахвердов досліджував культуру спеціаліста, Н. Бакланова — професійну майстерність, М. Дьяченко — готовність до діяльності, В. Мерлін, Є. Клімов — індивідуальний стиль діяльності, Д. Ошанін, В. Шандріков — інформаційну основу діяльності, С. Дружилов, А. Маркова, Н. Яковлева — компетентність.

Л. Антилогова [1] розрізняє “професіоналізм” як вузький термін, та “компетентність” як такий, що характеризується, крім технологічної підготовки, низкою надпрофесіональних компонентів: самостійність; відповідальність; творчий підхід, спроможності до самовдосконалення, саморозвитку, самоосвіти; гнучкість мислення; комунікативні навички; етична культура; вміння володіти різними типами мислення тощо.

Спираючись на розуміння науковцями категорій, змісту, ієрархії, функцій професійної діяльності, спробуємо визначитися з розумінням професійно-етичної культури особистості лікаря.

Професійно-етична культура лікаря — це інтегративний феномен, який містить систему особистісно осмислених професійних цінностей та регулює комплексну професійну діяльність лікаря. Вона містить систему норм, традицій, цінностей, моральних принципів лікарської діяльності (моральну свідомість), яка набувається, функціонує, аналізується, переосмислюється та вдосконалюється через моральні взаємодії та конфлікти (“моральні” стосунки), та реалізується через професійну діяльність, обумовлюючи та обґрунтовуючи її характер (моральна практика).

Професійно-етична культура особистості лікаря відображає готовність до професійної діяльності.

Сучасні дослідники [2] виокремлюють 3 компоненти професійно-етичної культури (аксіологічний, технологічний, особисто-творчий); 4 функції (аксіологічна, регулятивна, нормативна, виховна).

Сучасна ситуація унеможливує використання лише деонтологічних кодексів, призводить до посилення ролі особистості в професійній діяльності. Лікар використовує існуючі етичні системи як орієнтири, процес інтеріоризації професійно-етичної культури супроводжується творчою діяльністю зі створення особистісно осмисленої етичної культури на засадах етики відповідальності та біоетики. Тому вважаємо за потрібне деякою мірою розширити та конкретизувати список компонентів та функцій професійно-етичної культури лікаря.

Серед компонентів професійно-етичної діяльності лікаря виокремлюємо:

- *когнітивно-інтелектуальний* — регулює інтелектуальні здатності, пізнавальні вміння та характер когнітивної діяльності особистості з надбання загальних та професійних знань, умінь, навичок;
- *операційно-технологічний* — спрямовано на формування, використання, оцінювання, удосконалення та створення нових засобів здійснення окремих операцій чи способів професійної діяльності;
- *аксіологічний* — спрямовано на формування, аналіз, модифікації, використання цінностей; визначає мотиви, характер діяльності, мету;

- *етичний* — вважаємо за потрібне виокремити етичний компонент; на відміну від аксіологічного, який направлено на внутрішнє життя особистості, етичний компонент двонаправлений; він регулює інтелектуально-когнітивну діяльність з оволодіння етичними нормами та цінностями, аналізу, осмислення; рефлексивну діяльність з переосмислення етичних норм, цінностей; творчу діяльність з утворення особистісно осмисленої “моральності” на основі початкових, загальнолюдських, культурних, етичних, релігійних, професійних систем; професійну комунікативну діяльність; специфічну професійну діяльність з етичного судження, розв’язання конфліктів та забезпечення етичного вчинку;
- *комунікативний* — забезпечує успішність професійної комунікації, “терапевтичного спілкування” [3], досягнення ятросаногенії;
- *психологічно-рефлексивний* — забезпечує досягнення фахівцем психологічної компетенції, яка зумовлює становлення, розвиток та саморозвиток особистості, дає можливість подолати кризи розвитку та професіоналізації, уникнути або перебороти професійні особистісні деформації, забезпечує професійну та загальну успішність особистості.

Вважаємо за потрібне виокремити психолого-рефлексивний компонент професійно-етичної культури через зростання ролі особистості лікаря. Трактуючи поняття “рефлексія”, звертаємось як до педагогічної дефініції, так і до концепції Н. Алексєєва [4].

“Рефлексія — 1. Принцип людського мислення, який спрямовано на осмислення та усвідомлення власних знань та вчинків; 2. “Отримана свідомістю здатність сконцентруватися на самому собі й опанувати себе як предмет, який має власну специфічну стійкість та власне специфічне значення, здатність не просто пізнавати, а пізнати себе; не просто знати, а знати, що знаєш” (П. Тейяр де Шарден)” [5, 192].

Н. Алексєєв [4] вважав, що основним змістом рефлексії є налагодження стосунків та порівняння, метою є саморегуляція, рефлексія — це перехід від звичайної схеми до нової. Н. Алексєєв наголошував, що у світі, який тісно взаємопов’язаний та швидко змінюється, на перший план виступають людські стосунки, що спричиняє зростання важливості рефлексії.

Рефлексивну діяльність (як і комунікативну) латентно подано в технологічному та особистіс-

ному компонентах професійно-етичної культури. Але, на нашу думку, у сучасних умовах цього подання недостатньо. Рефлексивний компонент професійно-етичної діяльності визначає умови налагодження стосунків між різними компонентами професійно-етичної культури, змістом різних етичних систем, видами діяльності, особистостями тощо. Через порівняння рефлексивний компонент виконує регулятивну функцію, обґрунтовує функціонування особистісно-творчого компоненту.

Особистісно-творчий компонент — забезпечує готовність особистості не тільки до репродуктивної, а й до творчої діяльності; має складний характер і структуру, виходить із психофізіологічних здібностей людини.

Згідно з нашою гіпотезою усі компоненти професійно-етичної культури взаємопов’язані та взаємообумовлені, ключове місце посідає аксіологічний компонент, як такий, що визначає початкові потреби, мотиви діяльності та постановку мети. Етичний компонент є структурно більш високим утворенням, яке виконує подібні функції, але спираючись на певний рівень сформованості когнітивно-інтелектуального, операційно-технологічного, аксіологічного, комунікативного компонентів. Психологічно-рефлексивний компонент є не лише підґрунтям існування, а й обумовлює спосіб і характер функціонування усіх інших компонентів професійної культури, тобто є центральним.

Серед функцій професійно-етичної культури лікаря виокремлюємо такі:

- аксіологічна функція, яка полягає у процесі оволодіння, аналізу, застосування, оцінювання та створення цінностей лікарської діяльності;
- регулятивно-нормативна — регулює взаємовідносини в системах лікар — суспільство, лікар — пацієнт, лікар — лікар, лікар — родина пацієнта;
- комунікативна функція: професійно-етична культура як засіб створення ситуації “терапевтичного” спілкування, встановлення довірливих стосунків, що викликають ефект ятросаногенії;
- особистісно-рефлексивна функція регулює та обумовлює розвиток і самовдосконалення особистості у процесі професійної діяльності;
- емоційно-емпатійна функція є дуже важливою для професійної культури лікаря. Це зумовлено тісними контактами у “терапевтичному” спілкуванні та специфіч-

ністю лікарської емпатії. Компетентність лікаря у використанні цієї функції може забезпечити успішність комунікації та ефективність лікування. Необізнаність лікаря може призвести до тяжких наслідків для пацієнта: збереження захворювання, погіршення фізичного та психологічного стану, виникнення психологічних проблем, смерть, що спостерігається при відмові онкологічних хворих від лікування та звернення їх до народної медицини, знахарів тощо. Не менш небезпечними є наслідки для лікаря: синдром емоційного вигорання, перегорання, формування подвійної моралі, психологічні проблеми (відчуття провини) тощо.

При професіоналізації особистості виникають специфічні потреби, мотиви діяльності, особистість опановує нові знання. Нові компоненти проходять стадію рефлексивної діяльності, осмислення, розуміння їх значущості, але вони не усувають початкової системи цінностей. Початкова та новітня системи вступають у реакцію, результатом якої є вдосконалення існуючих або формування нових світогляду, системи цінностей, етичних переконань тощо.

Для лікаря етична культура становить елемент не тільки духовної культури, але є основою про-

фесійної культури. Розвиток професійно-етичної культури фахівців актуалізує і чинник зростання відповідальності працівників за свої професійні дії. С. Іваненків називає відповідальність найважливішим критерієм успішної соціалізації.

Література

1. Антилогова Л. Н. Об аспектах и уровнях развития профессиональной культуры специалиста. — Омск, 1999. — 184 с.
2. Слостенин В. А., Исаев И. Ф. Профессионально-педагогическая культура преподавателя высшей школы как объект теоретического исследования // Теория и практика высшего педагогического образования: Межвуз. сб. науч. тр. / Под ред. В. А. Слостенина. — М.: "Прометей", 1993. — 260 с.
3. Дуброва В. П. Развитие коммуникативной компетентности врача в контексте социопсихосоматического подхода к пациенту // Актуальные вопросы теоретической и практической медицины: Тезисы докладов 55-й науч. сессии ВГМУ / Ред. кол.: О. Я. Бекиш, Ю. Я. Родионов, Н. Е. Федоров и др. — Витебск, 2000. — С. 17–25.
4. Алексеев Н. Г. Заметки о соотношении мыследеятельности и сознания. // Вопр. методологии, 1991. — № 1. — С. 1–8.
5. Коджаспирова Г. М., Коджаспиров А. Ю. Педагогический словарь. — М. Academia. — 2000. — 516 с.

Для лікаря етична культура становить елемент не тільки духовної культури, а й є основою професійної культури. Розвиток професійно-етичної культури фахівців актуалізує і чинник зростання відповідальності працівників за свої професійні дії.

Для врача этическая культура составляет элемент не только духовной культуры, но является основой профессиональной культуры. Развитие профессионально-этической культуры специалистов актуализирует фактор роста ответственности работников за свои профессиональные действия.

For medical ethical culture is not only an element of spiritual culture, but is the basis of professional culture. The development of vocational and professional ethical culture actualizes growth factor responsible for the professional staff action.

Надійшла 25 лютого 2011 р.

Д. М. КЛОЧКОВА

Луганська обласна державна адміністрація

ПРАВОВА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ В УМОВАХ ПЕДАГОГІЧНОГО ПРОЦЕСУ

Наукові праці МАУП, 2011, вип. 1(28), с. 204–207

Проблема формування правової компетентності майбутніх фахівців залишається однією із актуальних у теорії і практиці вищої освіти.

Українському суспільству, що сьогодні розвивається, потрібні сучасно освічені люди, які можуть самостійно приймати рішення в ситуації вибору, здатні до співпраці, які відрізняються динамізмом, конструктивністю, готовністю до міжкультурної взаємодії, мають почуття відповідальності за долю країни, за її економічне процвітання. Система освіти повинна готувати людей не лише для життя у правовому суспільстві, а й створювати це суспільство і державу.

У нових умовах функціонування нашої держави у студентів навчальних закладів необхідно формувати правову компетентність, щоб вони, по-перше, були гідними громадянами своєї країни, розуміли свою роль, можливості та відповідальність у суспільстві, знали свої права й обов'язки; по-друге, щоб вони здобули необхідні для їхньої професійної діяльності правові знання та набули навичок, завдяки яким вони зможуть самостійно розуміти чинні закони, юридичні норми, уміло розбиратися в них і застосовувати у професійній діяльності. Однак, дотепер випускники професійних освітніх установ, здобуваючи знання достатнього рівня з обраної ними спеціалізації, мають обмежені знання правових норм своєї діяльності [2].

До проблеми розвитку правового виховання особистості на різних рівнях звертались як вітчизняні, так і зарубіжні дослідники. Достатньо уваги проблемам правового виховання приділено такими вченими, як: О. Аграновська, Л. Балін, В. Головаченко, Н. Еліасберг, М. Кейзеров, В. Котюк, В. Оксамитний, Т. Почтар, О. Скакун, М. Смоленський, А. Стаканков, О. Татаринцева, В. Тищенко, М. Фіцула, О. Шевчук та ін.; формуванню правової культури та правової свідомості майбутнього педагога: Г. Васянович, В. Влади-

мирова, М. Городиський, І. Дарманська, Я. Кічук, Л. Мацук, М. Подберезський, І. Романова, О. Саломаткін, Н. Яковлева та ін.; формуванню правової компетентності особистості: С. Воеводіна, С. Гурін, Я. Кічук, П. Лежнев, О. Панова, Н. Саприкіна, І. Серяєва, О. Черемісіна та ін.

Теоретичний аналіз дефініцій “правова культура”, “правова компетентність”, “правова грамотність” показав, що ці характеристики відображають етапи формування правової свідомості фахівця. Найважливішим з них є етап формування правової компетентності, що забезпечує набуття студентами базових знань із загальних і спеціальних питань майбутньої трудової діяльності, закріплених у законодавстві країни [4].

Формування правової компетентності студентів відбувається не тільки у процесі правового навчання й виховання з дисциплін правознавчого циклу, а й у процесі освоєння професійних дисциплін. Формування правової компетентності здійснюється на всіх етапах навчання людини, починаючи із загальноосвітньої школи.

Аналіз різних визначень терміна “компетентність” в освіті та юриспруденції дав змогу сформулювати поняття правової компетентності як складного явища, яке характеризується соціальним, спеціальним, індивідуальним й особистісним компонентами. Правова компетентність виражається в наявності у фахівця не тільки знань та умінь у галузі застосування окремих норм права у професійній діяльності, а й у повсякденному житті. Ступінь правової компетентності залежно від рівня професійної освіти підвищується за рахунок розширення й поглиблення обсягу правових знань.

Знання права, розуміння його вимог, заборон, дозволів набуває життєво важливого значення у

правовому суспільстві. У сучасному світі, коли значно розширилися можливості людей автономно і самостійно брати участь у цивільних, адміністративних, конституційних, господарських правових відносинах, роль правової компетентності набуває незрівнянного порівняно з попередніми часами сенсу. Тому у студентів практично всіх спеціальностей існує потреба у підвищенні юридичної грамотності.

У зв'язку з цим існує потреба в науковому обґрунтуванні і визначенні шляхів підвищення ефективності формування правової компетентності у майбутніх фахівців у процесі навчання у вищому навчальному закладі.

Отже, перед суспільством і, відповідно, перед педагогами постають *такі завдання*:

- реформування суспільствознавчої і правової освіти;
- становлення системи громадянської освіти;
- етичне, правове громадянське виховання школярів як громадян України;
- виховання учнів на основі цінностей демократичного суспільства;
- адаптація школярів до сучасного життя.

Вважаємо, що ці завдання можуть бути вирішені через радикальну зміну змісту освіти на основі компетентнісного підходу, вмінні діяти, спираючись на здобуті знання, і головне за умови функціонування правової компетентності майбутнього фахівця.

Отже, успішність правової підготовки фахівців, підвищення їхньої правової компетентності можна досягти при дотриманні таких умов.

На етапі підготовки ВНЗ:

- правова підготовка майбутніх фахівців має носити системний характер, включати різноманітні форми правового навчання і виховання студентів;
- правова підготовка безпосередньо має бути пов'язана з поетапним засвоєнням розумових дій у студентів, основу яких становлять освоєння правових знань і умінь на базовому й просунутому рівнях.

На рівні післявишівської освіти:

- при проведенні обов'язкового регулярного підвищення кваліфікації фахівців освітні програми (стандарт) мають включати правові курси, орієнтовані на вивчення правової теорії і практики сфери освіти, регіонального законодавства;
- у системі перепідготовки кадрів необхідне введення у стандарти професійної освіти блоку правових знань, орієнтованого на підготовку фахівця конкретної кваліфікації.

У зв'язку з цим необхідна організація постійно діючого правового лекторію на базі факультетів (інститутів); розширення правового консультування у всіх наукових та педагогічних виданнях; створення мережі правових консультаційних пунктів із проблем правового регулювання освітніх відносин; організація наукових досліджень із проблем правової освіти педагогів; введення нової, малозастосовуваної у ВНЗ дисципліни, але, на наш погляд, дуже ефективної — юридичної педагогіки.

Визначені умови покладено в основу створеної нами інтерактивної технології, яка поєднує в собі форми, методи і прийоми, спрямовані на розвиток і формування правової грамотності у майбутніх фахівців.

Таким чином, для успішної самоактуалізації та самореалізації майбутнього висококваліфікованого фахівця поряд із професійними якостями надзвичайно важливим є формування правової компетентності.

У процесі формування правової компетентності вплив на особистість майбутнього вчителя виявляється шляхом перекладу вмісту отриманої інформації у систему внутрішніх властивостей і якостей. При цьому реалізація процесу формування правової компетентності передбачає взаємодію і взаємні переходи між різними дидактичними прийомами, створення ситуативних умов, що забезпечують результативність педагогічної дії на особистість студентів, рівень їхнього розвитку та індивідуальні властивості. У результаті формування у студентів правової компетентності відбувається розвиток їхньої особистості, складається новий рівень соціальних і індивідуальних проявів у поведженні. Загальнопрофесійне розвивається в індивідуальне. Критерієм професійного розвитку особистості фахівця є рівень сформованості професійно значущих якостей.

Таким чином, рівень сформованості у сучасного фахівця правової компетентності корелює з рівнем професійної діяльності і відображає міру опанування цією діяльністю. При цьому не слід забувати і про те, що професійний розвиток студента невіддільний від особистісного.

У психологічному плані реалізація пізнавальної активності особистості в процесі формування правової компетентності означає забезпечення принципу детермінізму: зовнішні чинники діють через внутрішні умови. Внутрішніми умовами в даному випадку виступає минулий досвід, вид і рівень мотивації, система стосунків особистості, способи діяльності тощо. Інтегральним проявом цих чинників може слугувати рівень активності

суб'єкта формування правової компетентності, що визначається мірою його включення у взаємодію зі змістом навчання, опосередкованою взаємодією з викладачем. Технології розвиваючого навчання ґрунтуються на конструюванні знань, на мотивації та інтенсифікації спілкування викладача і студентів.

Під правовою компетентністю розуміється здатність людини ефективно вирішувати проблеми, що виникають у житті, правовими способами.

Правова компетентність може і має стати найважливішим чинником розвитку особистості, створення громадянського суспільства і демократичної правової держави в сучасній Україні.

Формування правової компетентності вимагає розробки і застосування відповідної технології навчання. При цьому знання є не головною, а проміжною метою правової компетентності.

Для того щоб сформувався правова компетентність, право має перейти у ціннісні установки, отримати емоційне забарвлення, закріпитися у навичках нормативно-правової поведінки, стати внутрішнім переконанням, сенсом для особистості. Справді компетентною особистістю стане той, хто зможе об'єднати знання і навички для вирішення конкретної проблеми у сфері права.

Розглядаючи психолого-педагогічні підходи до формування правової компетентності майбутніх фахівців, особливу увагу слід приділяти цій проблемі у світлі професійної підготовленості педагога ВНЗ. Правова компетентність фахівця — якість, що необхідна йому у професійній діяльності. Успішне формування правової компетентності безпосередньо впливає на формування світогляду і позиції особистості майбутнього фахівця, на його ціннісні орієнтації. Правова компетентність дає кожному чіткі і непорушні критерії того, як юридично правильно здійснювати свою професійну діяльність, як потрібно діяти у кожному конкретному випадку, націлює на перевагу одних норм поведінки над іншими. Сучасному фахівцю необхідне чітке знання нормативно-правової бази своєї професійної діяльності, свого правового статусу для того, щоб ефективно здійснювати захист своїх особистих прав і свобод. Самоконтроль фахівця за своєю діяльністю також має здійснюватися на основі правової свідомості та правової зрілості.

Загальноновизначеним є той факт, що найбільш повне розкриття здібностей людини можливе лише в суспільно значущій діяльності. При цьому важливим є те, щоб здійснення цієї діяльності

стабілізувалося не лише зовнішніми факторами (суспільством), а й внутрішньою потребою самої особистості. Діяльність особистості в такому випадку стає самодіяльністю, а реалізація її здібностей у цій діяльності набуває характеру само-реалізації.

Саме в демократичному суспільстві, де найвищою метою розвитку є людина, молода людина може якомога повно реалізувати свій потенціал та ствердитися як особистість, професіонал, член родини та свідомий громадянин своєї держави. У гуманному, демократичному суспільстві зникає відчуження людини від власності, від влади, від створених нею матеріальних і духовних цінностей. Особистість залучається до активної суспільної діяльності.

Національна ідея повинна сприяти формуванню демократичного мислення. Саме національні цінності, які визначають національну ідею, значно впливають на духовний розвиток особистості. Тільки особлива ієрархія ціннісних пріоритетів може бути сутністю та фундаментом національної ідеї. У новому українському суспільстві людина має посідати чільне місце, а держава може і повинна створювати всі умови для задоволення вищих потреб людини через реалізацію її інтересів та через прояв її особистісної позиції у даному суспільстві.

Варто зазначити, лише фахівець із сформованою правовою компетентністю зможе створити соціальне середовище, відповідно до норм моралі і рівня розвитку суспільства здійснити процес синхронізації потреб суспільства, що постійно актуалізуються.

На сучасному етапі розвитку суспільства змінюються вимоги до випускників вищих навчальних закладів. Якщо кілька десятиліть тому для характеристики кваліфікованого фахівця було достатньо оцінити його професійні знання, уміння і навички, то сьогодні перелік вимог розширився. Перед вищою школою поставили завдання формування таких якісних характеристик майбутніх фахівців, як управлінська культура, інформаційна компетентність, **правова компетентність** та ін. Ці характеристики визначають насамперед конкурентоспроможність випускника на ринку праці. Показником значущості тих чи інших характеристик є необхідність у студентів додаткових платних освітніх послуг, спрямованих на їх формування.

Отже, для успішного формування правової компетентності студентів ВНЗ необхідно набути додаткових знань, умінь і навичок у правовій сфері, для чого до навчального плану підготовки

майбутніх фахівців необхідно ввести додатковий курс за вибором “Сучасна освіта і право”. При цьому необхідно, щоб курс “Правознавство” і курс за вибором “Сучасна освіта і право” співвідносились між собою як загальне і спеціальне, що й становитиме перспективи наших подальших досліджень.

Література

1. Закон України “Про освіту” // Верховна Рада України. — 1996. — № 21. — С. 253–278.

2. Державна національна програма “Освіта” (Україна XXI століття): Затв. Постановою Кабінету Міністрів України № 896 від 03.11.1993 р.

3. Освітні технології: Навч.-метод. посіб. / За ред. О. М. Пехоти. — К., 2002.

4. Правозащитное движение в России. Коллективный портрет: Сборник. — М.: ОГИ, 2004. — 400 с.

5. Трубина Л. Толерантная и интолерантная личность: основные черты и отличия // Педагогика, 2003. — 53 с.

6. Городиський М. І. Педагогічні умови забезпечення змісту правової освіти майбутнього вчителя. — Рукопис.

7. Ганзенко О. О. Правова культура особи в умовах розбудови правової держави Україна (значення, проблеми, шляхи вирішення) // Вісн. Запорізького юрид. ін.-ту. — 1999. — № 2. — С. 279–284.

Визначено соціально-педагогічні умови правової підготовки студентів, завдання, які ставляться перед сучасним фахівцем, запропоновано нові способи ефективного формування правової компетентності.

Определены социально-педагогические условия правовой подготовки студентов, задачи, которые ставятся перед современным специалистом, предложены новые способы эффективного формирования правовой компетентности.

The socio-pedagogical conditions of student's legal training and the tasks that are put before the modern specialist are determined, the new ways of effectively forming of legal competence are suggested.

Надійшла 27 лютого 2011 р.

СТУДЕНТСЬКИЙ КЛУБ ЯК ФОРМА ОРГАНІЗАЦІЇ ГРОМАДЯНСЬКОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ МОЛОДІ

Наукові праці МАУП, 2011, вип. 1(28), с. 208–210

Серед розмаїття інтерактивних форм організації навчально-професійної діяльності та різних аспектів життєдіяльності людини вирізняється така форма, як “клуб”.

Проблема формування громадянської компетентності учнівської молоді набуває особливої актуальності в контексті сучасних реалій суспільного життя і вимагає пошуку нових механізмів створення у молоді людини мотивації участі в особистісно усвідомлюваній громадянській діяльності, формування у неї ціннісних орієнтацій, що відповідають вимогам суспільства, надання студентам можливості самоактуалізації особистості в процесі реалізації соціальної ролі громадянина. Аналіз теоретичних і прикладних досліджень у контексті вирішуваної проблеми дав змогу з'ясувати, що найдієвішими формами організації соціалізаційного процесу є інтерактивні соціально-комунікативні технології (дискусії, різноманітні соціальні проекти, ігрове моделювання, благодійні акції тощо) [1; 2; 3; 5]. Разом із тим, ми дійшли висновку, що серед розмаїття інтерактивних форм організації навчально-професійної діяльності та різних аспектів життєдіяльності людини вирізняється така форма, як “клуб”. Під цим терміном у зазначеному контексті розуміється клуб як самодіяльна специфічна форма педагогічного впливу, яка відзначається відносною незалежністю від державних соціальних інститутів, наявністю соціально-групової свідомості, особливого морально-психологічного клімату й високою інтенсивністю соціально-комунікативних процесів. Ураховуючи, що однією з вікових особливостей молоді 16–20 років є значущість соціальних контактів з однолітками, схильність до неформального спілкування, емоційне сприйняття навколишнього світу тощо, вважаємо, що своєрідним центром усієї діяльності з громадянської соціалізації у позанавчальній діяльності може стати саме студентський клуб, який діятиме

за визначеними змістовними лініями цього процесу — політико-правовою, соціально-професійною, інтеркультурною, морально-етичною, екологічною, інформаційною, через які реалізуються провідні напрями діяльності. Такими напрямками визначено діяльність, спрямовану на розвиток громадянської компетентності та її поведінкового вираження — активної громадянської позиції, у структурі якої виокремлюють когнітивний компонент (орієнтування в питаннях громадянсько-правової тематики; знання про громадянське суспільство, прав і обов'язків його членів; розуміння складних соціально-політичних процесів, які відбуваються в суспільстві й державі; уміння аналізувати соціальні ситуації і пропонувати власні шляхи їх вирішення); ціннісно-рефлексивний (усвідомлення й оцінка явищ соціальної дійсності з позицій громадянина, оцінювання власних мотивів і дій, визначення власних громадянських цінностей і узгодження їх із суспільними); морально-етичний компонент характеризує наявність гуманістичного ставлення особистості до інших людей та суспільства в цілому, ціннісних громадянських орієнтацій, які забезпечують засвоєння норм соціальної поведінки; діяльнісний компонент, що виявляється в громадянських діях і вчинках, участі в різноманітних суспільних ініціативах, дотриманні соціальних і правових норм. Дієвими формами цього напрямку ми вважаємо проектну діяльність, рольові тренінги, участь у волонтерських акціях, співпраця з різноманітними суспільними об'єднаннями, органами місцевого самоврядування тощо.

Наведемо приклади кількох тренінгових занять із діяльності однієї з програм Студентського клубу “Школа лідерства”, присвячених особистіс-

ному зростанню студентів, засвоєнню культури ведення діалогу, толерантності, правової поведінки і відповідальності.

Тренінгове заняття “Я голосую за тебе” передбачало вирішення провідного завдання — навчитися слухати й чути іншу людину, вести коректний діалог з урахуванням особливостей партнера, аргументовано викладати власну думку, брати до уваги доводи співбесідника, формувати поважне ставлення до іншої людини. Учасники тренінгу об’єдналися в пари за вільним вибором. Кожен студент з пари складав список чеснот партнера, маючи на увазі, що він висувається кандидатом на пост міського голови. На цьому етапі обидва партнери не повинні обмінюватися думками, ставити уточнюючі запитання тощо. Наступним кроком став обмін думками — кожен партнер оголошував свої записи, аргументував кожну тезу, висловлював своє ставлення до іншого. При цьому партнери були розташовані обличчям один до одного. Варіацією цієї вправи можна запропонувати етюд “Довірена особа”, у якому беруть участь дві пари учасників, а змістовна лінія попереднього етюд розвивається у напрямі розробки тез виступу перед аудиторією (уявними виборцями кандидата на посаду міського голови) з метою переконання, що висунутий кандидат є найкращим серед інших. При складанні тез важливо, щоб уявний “портрет” кандидата був різнобічним, охоплював як ділові, професійні, так і його людські якості. Для цього кожна довірена особа з мікрогрупи повинна була навести якомога більше фактів з біографії, приклади ділового підходу під час вирішення завдань, реальні ситуації, у яких кандидат виявив свою громадянську позицію, активність, загальнолюдські чесноти тощо. Після складання тез учасники об’єднуються в мікрогрупи по 4 особи і за сигналом викладача одночасно довірена особа в кожній групі починає свій виступ. Виступ обмежувався певним часом (2 хв), за цим уважно стежив педагог, але не втручався, дозволяючи учасникам самостійно регулювати свої виступи. Після виступу всіх довірених осіб давалося кілька хвилин на узгодження позицій і прийняття в кожній групі рішення про те, чий претендент справді є достойним для балотування на посаду. У кожній групі мав бути обраним лише один претендент, а довірена особа, яка змогла переконати громадську думку, оголошувалася переможцем дебатів.

Чільне місце в діяльності студентського клубу за політико-правовою змістовною лінією займає розвиток соціальних ініціатив студентської молоді та вироблення вмінь здійснення свідомого

вибору і відповідальності за нього. Визначаючи зміст і форми експериментальної роботи в цьому напрямі ми скористалися ідеєю П. Вербицької [4] щодо формування громадянської компетентності учнів загальноосвітньої школи, інтерпретуючи її до контексту нашого дослідження. Як свідчить практика громадянського виховання, найдієвішим засобом розвитку базових громадянських компетентностей — відповідального соціального вибору і свідомого прийняття рішення, соціально-комунікативної та інформаційно-дослідної — є технологія виборів. Тобто, організовуючи вибори різного рівня в межах навчального закладу (студентського самоврядування, студентського парламенту, асамблеї тощо) чи моделюючи реальний виборчий процес, студентська молодь оволодіває знаннями про ефективні форми й прийоми соціальної комунікації та практичними вміннями ведення конструктивного діалогу громадянина з іншими громадянами, посадовими особами та установами, іншими суспільними організаціями (соціально-комунікативна компетентність). Набуття інформаційно-дослідної компетентності забезпечується через цикл спеціальних теоретико-прикладних занять у Клубі з використанням інтерактивних методів, орієнтованих на ознайомлення й опанування основних механізмів формування громадської думки, усвідомлення важливості інформаційної обізнаності, у тому числі в галузі політико-правових знань; засвоєння сучасних методів інформаційного пошуку тощо. Особливе значення надається розвитку відповідальної позиції молоді, яка стосується свідомого соціального вибору, прийняття рішення й готовності нести відповідальність за нього, оскільки реалії сьогодення показують, що саме ця громадянська риса є недостатньо сформованою в сучасній молоді.

Як засвідчили результати опитування студентів коледжу, участь у різноманітних проєктах політико-правової тематики студентського клубу на рівні навчального закладу дає їм змогу реалізувати право самостійно приймати рішення щодо важливих питань життя коледжу, реально впливати на визначення пріоритетів діяльності педагогічної системи, усвідомлено сприймати цінності громадянського суспільства.

Література

1. Азаров Ю. Студент: возможности личностного роста // Высшее образование в России. — 2002. — № 1. — С. 50–57.

2. Анцыферова Л. И. Психология самоактуализирующейся личности в работах Маслоу // Вопр. психологии. — 1973. — № 4. — С. 173–180.

3. Бех І. Виховання особистості: У 2 кн. — К.: Либідь, 2003.

4. Вербицька П. Громадянське виховання учнівської молоді: сучасні аспекти розвитку: Монографія. — К.: Генеза, 2009. — 384 с.

5. Пошетун О., Пироженко Л. Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід. — К.: А. П. Н. — 2002. — 136 с.

Студентський клуб як одна з організаційних форм інтерактивної взаємодії має певні переваги для успішного засвоєння соціальної ролі громадянина студентами коледжу, набуття ними досвіду громадянської діяльності, усвідомленого ставлення до загальнолюдських і громадянських цінностей.

Студенческий клуб как одна из организационных форм интерактивного взаимодействия имеет определенные преимущества для успешного усвоения социальной роли гражданина студентами колледжа, приобретение ими опыта гражданской деятельности, осознанного отношения к общечеловеческим и гражданским ценностям.

Student Club as one of the organizational forms of interactive communication has certain advantages for the successful assimilation of the social role of the citizen college students, gaining their experience civic engagement, reflective attitude to human and civic values.

Надійшла 1 березня 2011 р.